

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА
КАФЕДРА ПУБЛІЧНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА І
ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

**ЕЛЕКТРОННА ПЕТИЦІЯ ЯК МЕХАНІЗМ КОМУНІКАЦІЇ
ДЕРЖАВИ ТА СУСПІЛЬСТВА: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ
АСПЕКТИ**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка 2 курсу 12-283 Мз групи
Спеціальності 262 Правоохоронна діяльність
Освітньо-професійної програми
«Правоохоронна діяльність»

Яворська Анастасія Олександрівна
Керівник: к.ю.н., ст. викладачка Шперун Х.В.
Рецензент: д.ю.н., професор Саїнчин О.С.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Загальна характеристика електронної петиції як конституційно-правового явища.....	9
1.1. Право на петицію як реалізації конституційного права щодо участі в управлінні державними справами.....	9
1.2. Електронна петиція як форма народної правотворчої ініціативи.....	17
РОЗДІЛ 2. Конституційно-правові аспекти забезпечення права на електронну петицію в Україні.....	26
2.1. Нормативно-правові засади реалізації електронних петицій до органів державної влади.....	26
2.2. Нормативно-правове забезпечення електронних петицій до органів місцевого самоврядування.....	35
РОЗДІЛ 3. Перспективи комунікації держави та суспільства за допомогою електронних петицій.....	44
3.1. Досвід зарубіжних країн щодо функціонування електронних петицій.....	44
3.2. Проблеми функціонування інституту електронних петицій в Україні та шляхи їх вирішення.....	56
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасний євроінтеграційний процес України, еволюція публічного управління, розвиток громадянського суспільства, а також стрімке піднесення інформаційно-комунікаційних технологій і електронного врядування надають формам реалізації права на участь в управлінні державними та місцевими справами нового – трансформаційного та оновленого відтинку. Однією із важливих складових в цьому аспекті виступає електронна петиція як особлива форма звернення громадян до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Електронна петиція для України, якщо говорити глобально – достатньо новий інструмент електронної демократії, інноваційна форма реалізації конституційного права на участь в управлінні державними та місцевими справами. З 3 липня 2015 року, коли Верховною Радою України було внесено зміни до Закону України «Про звернення громадян» та закріплено порядок і реалізацію електронної петиції, почалося повноцінне функціонування цієї форми на законодавчому рівні.

Протягом п'яти років функціонування системи електронних петицій в нашій країні, можна чітко простежити, що найбільш популярним видом є звернення до Президента України. На сьогодні кількість поданих петицій перевищує 52,500 тисячі, однак, за всі роки лише 73 петиції набрали необхідну кількість підписів (25000) та отримали відповідь.

Для органів місцевого самоврядування електронні петиції дають змогу прислуховуватись до думки жителів міст, фактично в режимі онлайн прослідковувати за проблемними питаннями, які найбільше хвилюють жителів та які за рахунок електронних петицій можуть спрямовувати політиків приймати рішення по окресленим проблемам,

базуючись на принципі доброго врядування. Тобто, електронні петиції – це доступний спосіб діалогу між громадськістю та органами влади на будь-якому рівні, де кожен вправі самостійно брати участь у прийнятті рішення з того чи іншого питання.

Роль електронних петицій не завжди однозначна. Безумовно, вони формують публічний розголос, проте як впливовий механізм чи виконавча сила в процесі прийнятті рішень для них не характерно. Не дивлячись на це, електронні петиції демонструють величезний потенціал участі та небайдужості громадян, оскільки активна громадська взаємодія з органами влади на державному та місцевому рівні є проявом демократичної розвиненості та зрілості суспільства.

Питанням розвитку електронного врядування права на участь в управлінні державними справами, в тому числі щодо деяких питань розвитку електронної петиції, послуговували теоретичні доробки вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема: Т. Баса, М. Бекуса, М.О. Баймуратова, К.Х. Вати, Е. Вілбогри, Ш. Віркара, Д. Гілла, Л. Голліса, М.А. Гирика, М.І. Горлача, Ш.С. Дауса, І.І. Дахова, Р.Я. Демківа, О.В. Зайчука, К. Куртіта, Д.М. Кілінберга, Ю.М. Козлова, В.Г. Кременя, Б.П. Курашвілі, А.М. Лопес-Ернандеса, Б.М. Лазарева, Ю.І. Римаренко, М. Раджахонка, Б.Г. Пітерса, Х.В. Приходька, О. Тобіаса, Т. Тукіайнен, В.Л. Федоренко, Дж. Фенга, Т.Я. Хабрієвої, Н. Хенрі, В.Є. Чиркіна, О.О. Чуба, С.О. Широбокова, С. Штрауса, Дж. Шапіра та інших.

Водночас, незважаючи на наявні наукові напрацювання, комплексних досліджень електронної петиції саме в частині механізму її реалізації не проводилось.

Зазначене вище підтверджує необхідність дослідження електронної петиції як механізму комунікації держави та суспільства, а також свідчить про її актуальність та значимість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Кваліфікаційна робота виконана згідно напрямів наукових досліджень кафедри: «Адміністративно-правове регулювання суспільних відносин у соціально-економічній, адміністративно-політичній сферах та правоохоронній діяльності» (номер державної реєстрації 0117U001733). Тема кваліфікаційної роботи затверджена вченою радою Херсонського державного університету від 30.10.2020 року № 1059-Д.

Мета та завдання дослідження. Мета кваліфікаційної роботи полягає у тому, щоб на основі теоретичних напрацювань та чинного законодавства України розглянути практичні аспекти реалізації електронної петиції як механізму комунікації держави та суспільства на державному та місцевому рівнях, а також визначити проблемні питання та запропонувати перспективні напрями розвитку цього інституту, враховуючи зарубіжний досвід.

Для досягнення вказаної мети у процесі дослідження було поставлено та вирішено такі **завдання**:

- розглянути право на петицію як реалізації конституційного права щодо участі в управлінні державними справами;
- проаналізувати електронну петицію як форму народної правотворчої ініціативи;
- дослідити нормативно-правові засади реалізації електронних петицій до органів державної влади;
- визначити стан нормативно-правового забезпечення електронних петицій до органів місцевого самоврядування;
- узагальнити досвід зарубіжних країн щодо функціонування електронних петицій;
- виявити проблеми функціонування інституту електронних петицій в Україні та запропонувати шляхи їх вирішення.

Об’єкт дослідження – суспільні відносини, які виникають в процесі реалізації електронної петиції як механізму комунікації держави та суспільства.

Предмет дослідження – правові засади реалізації права громадян щодо подання електронних петицій до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Методи дослідження обрано з урахуванням мети і завдань теми кваліфікаційної роботи. Під час доведення основних теоретичних положень було використано загальнонаукові та спеціальні методи. Універсальним і загальнонауковим методом було використано історичний метод, який дав змогу дослідити становлення окремих форм права на участь в управлінні державними справами, що в подальшому сприяло для аналізу електронної петиції; діалектичний, який дозволив поглиблено розглянути та проаналізувати електронну петицію в контексті конституційно-правового явища; системно-структурний та формально-юридичний методи дали можливість дослідити конституційно-правові аспекти забезпечення права на електронну петицію в Україні через державний та місцевий рівень; порівняльно-правовий метод застосовано для узагальнення зарубіжного досвіду функціонування електронних петицій на нормативному рівні; аналітичний метод сприяв визначити проблемні аспекти в процесі розгляду дослідження; метод юридичного прогнозування сприяв встановити подальший вектор розвитку електронних петицій та запропонувати можливі шляхи удосконалення зазначеного інституту.

Наукова новизна одержаних результатів. Кваліфікаційна робота є комплексним дослідженням, в процесі якого було здійснено спробу теоретичного аналізу електронної петиції як механізму комунікації держави та суспільства в контексті конституційно-правових аспектів. У межах дослідження одержано результати, які мають наукову новизну, а саме:

– обґрунтовано, що електронна петиція – це самостійна форма реалізації конституційного права щодо участі в управлінні державними справами, яка відмінна від іншої форми (колективне звернення);

– виокремлено етапи подання та розгляду електронних петицій: створення електронної петиції; перевірка електронної петиції на те, чи відповідає вона встановленим вимогам; оприлюднення електронної петиції; збір підписів, щоб підтримати електронну петицію; відправка електронної петиції адресату; розгляд електронної петиції; публікація результатів, отриманих після її розгляду; утвердження плану заходів стосовно реалізації електронної петиції, яка була підтримана відповідним органом влади; проведення моніторингу за виконанням плану заходів стосовно реалізації електронної петиції;

– удосконалено підходи до розуміння електронної петиції як способу взаємодії громадськості з органами державної влади та органами місцевого самоврядування в процесі прийняття рішень останніми;

– аргументовано, що електронні петиції в багатьох провідних країнах світу та членів-держав ЄС є фундаментальним правом. Електронні петиції в таких країнах виступають дуже дієвим інструментом, який взаємодіє на рівні президента, парламенту, уряду та органів місцевого самоврядування та які демонструють, що голос має вагоме значення.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані й викладені в роботі висновки та пропозиції становлять теоретичний та практичний інтерес і можуть бути використані в різних галузях діяльності, а саме:

– у правотворчій – під час внесення змін до чинного законодавства України в частині забезпечення електронних петицій, а також при розробці та впровадженні інших нормативно-правових актів, якими

передбачатиметься деталізований правовий механізм реалізації електронної петиції;

– у правозастосовній – під час вирішення проблем та недоліків та визначенні ключових напрямів удосконалення зазначеного інституту;

– у навчально–методичній – під час вивчення дисципліни «Конституційне право України», при написанні монографій, підручників, розробці науково-методичних рекомендацій та для викладання лекцій і практичних занять.

Апробація результатів дослідження. Теоретичні висновки, сформульовані в роботі, обговорювалися на засіданнях кафедри публічного та міжнародного права і правоохоронної діяльності.

Публікації. За результатами дослідження було направлено наступні тези:

– Яворська А.О. Електронна петиція як сучасний інструмент звернення громадян: позитивні та негативні аспекти. *Роль інтеграційних процесів у формуванні національних правових систем*: Матеріали першої Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Херсон, 10-11 квітня 2020 р. Херсон: ХДУ, 2020. Т. 1. С. 92–96;

– Яворська А.О. Нормативно-правові засади реалізації електронних петицій до органів державної влади. *Магістерські студії. Альманах*. Вип. 20. Херсон. ХДУ, 2020. С. 455-457.

Структура роботи обумовлена метою, задачами, об'єктом та предметом дослідження й складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЕЛЕКТРОННОЇ ПЕТИЦІЇ ЯК КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЯВИЩА

1.1. Право на петицію як реалізації конституційного права щодо участі в управлінні державними справами

Становлення та розвиток кожного суб'єктивного права в різних країнах здійснюється відповідно до характерних йому особливостей. Зазначене обумовлюється специфічністю історичного періоду, темпами розвитку держави і суспільства, формуванням відносин економічного спрямування, ментальними ознаками, тощо. У зв'язку з цим, вважаємо, що надзвичайно вагомим є розгляд розвитку права на участь в управлінні державними справами в цілому, в результаті чого сформується цілісне уявлення про таке право та можливість подальшого аналізу саме електронної петиції.

Аналізуючи правову природу права на участь в управлінні державними справами, вважаємо за потрібне розглянути становлення права на петицію, базуючись нормативно-правовими актами державних утворень на території нашої країни та виокремити ключові особливості петиції як самостійному праву загалом та як формі реалізації конституційного права на участь в управлінні державними справами, зокрема [1, с. 169].

В першу чергу зазначимо, що науковцями наводиться різна періодизація та виокремлюються різні етапи становлення цього права, наприклад:

- а) перший – з періоду Київської Русі (IX – XII ст.) до становлення Української Народної Республіки (1917 – 1918 роки);
- б) другий – радянський (з 1917 по 1991 роки);
- в) третій – сучасний період незалежної України [2, с. 8].

На нашу думку, розглядати розвиток права на участь в управлінні державними справами потрібно з врахуванням наведеної періодизації, виокремивши давні елементи та простеживши як вони трансформувалися протягом часу на території зароджуваної України.

Так, наприклад право обирати було відоме ще в період існування скіфів – VII ст. до нашої ери [3, с. 75].

У Давньоруській державі проводилися народні збори (віче). Основним призначенням віча було комплектувати народні ополчення і обирати їх ватажків. Віче скликалося, коли наступала облога міста, перед тим, як починалися воєнні походи, в знак протесту проти того, як князь веде свою політику [4, с. 104].

Система «елекцій» (вибори), встановлювалася в Конституції Пилипа Орлика 1710 року, окрім цього, саме положеннями цієї Конституції було створено фундамент відкритості органів влади. Так, відповідно до ст. VI Конституції Пилипа Орлика було закріплено відкритись Ясновельможного Гетьмана, якщо ним отримано листи від закордонних держав, а саме: «Його Вельможність має оголосити про них Генеральній Старшині і відповіді, які відписуватимуться, висвітлити, не приховуючи від них жодної кореспонденції, передусім закордонної та такої, що може шкодити цілісності Вітчизни та добру громадському» [5]. Саме цією нормою і характеризується прообраз принципу відкритості органів влади та вільного звернення до голови держави, правда, лише від колег із-за кордону, і відкритої відповіді, що в сучасних реаліях є складовою зобов'язання конкретного органу чи президента держави, якщо було отримано петицію з необхідною кількістю підписів.

В свою чергу, за Конституцією Української Народної Республіки від 1918 року (далі – Конституція УНР), в пункті 20 розділу II передбачено наступне: «Лише громадяне УНР користуються з усієї повноти громадянських і політичних прав, беруть участь в орудуванні державним і місцевим життям через активну і пасивну участь у виборах

до законодавчих установ і органів місцевого самоврядування» [6]. В тому числі, Конституцією УНР встановлювалось вільне право бути обраним, а саме: «Депутатом може бути вибраний кожний не обмежений в своїх правах громадянин УНР, котрому минуло 20 років. Він не може бути потягнений до відповідальности за свою політичну діяльність. Підчас виконання своїх депутатських обов'язків він дістає платню в висоті і в порядку, установлених Всенародніми Зборами» [6]. Що стосується права на звернення до органів влади або до народних міністрів, то його за цієї Конституцією не передбачалося.

За Конституцією Української Радянської Соціалістичної Республіки від 1919 року (далі – Конституція УРСР 1919 р.), відповідно до п. 20 передбачалося вільне виборче право, зокрема: «право вибору мають незалежно від релігії, народности, осілості, стану і т. п. слідуєчі громадяне У.С.Р.Р., які до дня виборів осягли 18 років» [7], однак, передбачалися деякі обмеження з огляду на специфіку діяльності, використання найманої праці. На нашу думку, важлива особливість в цій Конституції полягала в тому, що іноземці, які представляли робітничий клас, теж користувалися виборчим правом. Що стосується права на звернення, то редакцією цієї Конституції воно також не передбачалося.

У Конституції Української Радянської Соціалістичної Республіки від 1937 року (далі – Конституція УРСР 1937 р.), передбачалась можливість обирати та бути обраним через загальне, рівне і пряме виборче право при таємному голосуванні. Також громадянам гарантувалось право на свободу зборів і мітингів, вуличних походів і демонстрацій [8].

У Конституції Української Радянської Соціалістичної Республіки від 1978 року (далі – Конституція УРСР 1978 р.), згідно до ст. 5 закріплювалось, що «найважливіші питання державного життя виносяться на всенародне обговорення, а також ставляться на всенародне голосування (референдум)» [9]. Враховуючи положення

ст. 7,8 Конституції УРСР 1978 р. стосовно інших форм участі в управлінні державними справами, можна відмітити, що до такої участі допускалися тільки колективи та/чи об'єднання громадян: політичні партії, громадські організації і рухи через своїх представників, які обрані до Рад народних депутатів, і трудові колективи. Звичайні громадяни без якихось соціальних належностей за цією Конституцією до участі в управлінні державними справами не допускалися. Характерним у цій Конституції є те, що вперше було передбачено можливість оскарження та відшкодування. Так, відповідно до ст. 56 Конституції УРСР 1978 року закріплювалося, що «громадяни Української РСР мають право оскаржити дії службових осіб, державних і громадських органів. Громадяни Української РСР мають право на відшкодування втрати, заподіяної незаконними діями державних і громадських організацій, а також службових осіб при виконанні ними службових обов'язків» [9]. Таким чином, можна стверджувати, що за цією Конституцією було розпочато серйозні поштовхи щодо повноти законодавчого закріплення на управління державними справами.

Як підсумок зазначеному вище, слід вказати, що становлення та розвиток права на участь в управлінні державними справами мав свій відбиток ще за часів існування скіфів. У процесі свого розвитку такі права як: обирати, оскаржувати, мати доступ – було трансформовано і перетворено на основоположні самостійні права та форми конституційного права щодо участі в управлінні державними справами.

Вже після здобуття Україною незалежності, коли розпочався новий етап розвитку громадянського суспільства та стрімко впроваджувалися електронні технології – це послугувало як додатковий каталізатор під час розвитку деяких форм права щодо участі в управлінні державними справами. Окремі форми реалізації такого права одержали новий прояв, а саме – електронну форму, яка здійснювалася через звернення, петиції та консультації.

Важливою віхою у становленні такого права, як право на звернення, яке є одним із структурних елементів права на управління державними справами, вважається проведення політики інформатизації та виконання заходів стосовно «відкритості» органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Фундаментом для розвитку широкого спектру можливостей громадян послугувало прийняття великої кількості документів міжнародного змісту, які є підсумком погодження та домовленостей країн в аспекті інформаційних векторів майбутнього, в тому числі і України. Так, в Конституції України від 1996 року права на петицію не передбачається, однак в ст. 38 встановлено наступне: «громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування» [10].

В продовження зазначимо, що важливим етапом на шляху до забезпечення реалізації права щодо участі в управлінні державними справами було прийняття Закону України «Про звернення громадян» від 1996 року та внесенням змін до нього у 2015 році, закріпивши електронне звернення та електронну петицію. Нововведенням цього Закону стала поява статті 23-1, відповідно до якої: «Громадяни можуть звернутися до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування з електронними петиціями через офіційний веб-сайт органу, якому вона адресована, або веб-сайт громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронної петиції» [11]. Частиною 12 цієї ж статті передбачено, що «Електронна петиція, збір підписів на підтримку якої здійснювався через веб-сайт громадського об'єднання і яка протягом установленого строку набрала необхідну кількість підписів на її підтримку, не пізніше наступного дня після набрання необхідної

кількості підписів надсилається громадським об'єднанням органу, якому адресована петиція» [11]. Завдяки такому механізму забезпечується змога здійснювати розгляд петиції за короткий проміжок часу.

Наступний важливий документ, яким підтверджується самостійність електронної петиції є положення Концепції розвитку електронної демократії, яка затверджена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 року № 797-р [12], на виконання плану дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд»» у 2018-2020 роках (було 2016-2018 роки), затвердженого Розпорядженням Кабінетом Міністрів України від 18 грудня 2018 року № 1088-р [13], в якому закріплено заходи стосовно удосконалення роботи з електронними петиціями на рівні міст. В свою чергу, реалізація Концепції розвитку електронної демократії, серед іншого, ставить на меті: «формування політичних, організаційних, технологічних та ідеологічних умов розвитку електронної демократії в Україні, що характеризується зростанням широкого долучення громадян до комунікації, співпраці з органами державної влади, контролю за ними, участі у виробленні політики, розвитку самоорганізації та самоврядування, а також рівнем довіри до суб'єктів владних повноважень; узгодження стандартів державної політики зазначеної сфери з міжнародними, зокрема європейськими стандартами» [12].

Інший нормативний документ, який, на нашу думку також необхідно виокремити – це Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації» від 17 січня 2018 року № 67-р [14]. Один із напрямів, який реалізується в рамках цієї Концепції, є електронна демократія. В свою чергу, основоположними елементами розвитку електронної демократії, серед інших, є електронні петиції.

Слід також звернути увагу на те, що в термінологічному аспекті, петиція в нашій країні визначається через її форму (електронну петицію), проте, електронна петиція характеризується колективним зверненням, що, на нашу думку, не відображає суть означеного конституційно-правового явища. У зв'язку з цим, вважаємо за необхідне коротко проаналізувати термінологічні особливості поняття «петиція».

Петиція (лат. *petitio*) – «індивідуальна або колективна вимога, звернення, пропозиція, скарга, прохання, клопотання, що подається в органи державної влади у письмовій формі» [15, с. 456]. Протягом деякого часу зміст петиції трансформувалася і на сьогоднішній день у світі існує багато різноманітних його дефініцій. Як приклад, у Кембриджському словнику пропонується наступне визначення: «документ, підписаний великою кількістю людей, які вимагають або просять про якусь дію від уряду чи інших органів влади» [16]. Дещо тотожним є визначення петиції за цим же словником у вузькому значенні як «формальний лист до суду із проханням про певну юридичну дію» [16].

В Американському праві, як вказується відповідним юридичним словником Фарлекс, петиція характеризується ще й іншими значеннями, зокрема: «у публічному праві петиція може бути розміщена як пропозиція на голосування для рекомендації особи на публічну службу або вимога про відкликання кандидатури з виборів. Така петиція повинна бути підписана певною кількістю членів зареєстрованих виборців (наприклад, 5%); петиція – це письмовий запит до виконавчого органу організації, підписаний одним чи декількома членами; у деяких штатах США петиція – це подання позову до суду про розлучення» [17].

Повертаючись до Закону України «Про звернення громадян» та керуючись його положенням за ст. 5, можна прослідкувати, що «особливою формою колективного звернення громадян до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу

місцевого самоврядування є електронна петиція» [11]. Відмітимо, що окремо від електронної петиції, конкретного визначення «петиції» за законодавством України не встановлено.

У Концепції розвитку електронної демократії під електронною петицією розуміється «колективне звернення в електронній формі у вигляді тексту скарги (протесту) та/або пропозиції, на яку адресат (суб'єкт владних повноважень) публічно оголошує про свою позицію щодо згоди чи незгоди по суті петиції, інформує про аргументи у разі незгоди та організовує спільну з авторами та їх прихильниками роботу з розроблення та втілення плану реалізації петиції у разі згоди» [12]. Отже, за законодавством України існує лише два визначення електронної петиції, які окреслені вище. Врахувавши аналіз цих тлумачень, вважаємо, що електронна петиція не є формою звернення та має свої відмінності, які відображені через:

- 1) порядок подання та розгляду;
- 2) змогу набувати нормотворчу форму;
- 3) наявний перелік ознак електронного документа;
- 4) самостійність під час оцінювання як показника розвитку електронної демократії на державному та місцевому рівнях.

Насамкінець відзначимо, що право на участь в управлінні державними справами, по суті своїй є комплексом тих правомочностей, які дають можливість особі ефективно співпрацювати з органами державної влади та місцевого самоврядування, направляти та сприяти до ведення діалогу, а також є родовим правом в частині відношення до електронної петиції. Реалізація права на електронну петицію – це важлива складова реалізації права на участь в управлінні справами державного та місцевого спрямування, тому що вона виступає способом, за рахунок якого виражається незгода із політикою та вирішуються питання, які турбують країну та громадськість.

Варто також зазначити, що електронна петиція – це самостійне право, яке знаходиться нарівні із правом на звернення, правом обирати і бути обраним та відноситься до громадянських і політичних прав людини, якому притаманні певні ознаки, зокрема:

- окреслене право встановлюється та санкціонується державою;
- є загальнообов'язковим стосовно суб'єктів, яким адресується;
- закріплюється за нормативно-правовими актами України;
- здійснює регулювання суспільних відносин, які потребують правову регламентацію;
- характеризується безпосередньою стабільністю та забезпечується за рахунок засобів впливу держави [18].

Отже, роблячи висновок з викладеного, зазначимо, що становлення та розвиток права щодо участі в управлінні державними справами та на петицію має значний історичний відбиток в Україні.

В Україні електронна петиція одержала своє закріплення на законодавчому рівні у 2015 році. Електронна петиція – це самостійне право, яке є однією з форм реалізації права щодо участі в управлінні державними справами та актом волевиявлення громадян. Електронна петиція за своїм змістом є ініціативою, яка подається у формі нормативно-правового акту стосовно вирішення того чи іншого суспільно-політичного питання, що має державне або місцеве значення та за наслідками правового характеру може набувати форму народної правотворчої ініціативи.

1.2. Електронна петиція як форма народної правотворчої ініціативи

Розвиток громадянського суспільства та демократичних процесів, які утверджують державність, відбувається дуже швидко. Активні громадяни усе рідше знаходяться осторонь процесів державотворення, а

навпаки, вони тісно взаємодіють з органами державної влади та органами місцевого самоврядування, намагаючись сприяти вирішенню значимих питань, цим самим, реалізуючи своє конституційне право на участь щодо управління державними справами через форми безпосередньої демократії [19, с. 45].

Як вже зазначалось, електронна петиція хоч і виступає як особлива форма колективного звернення, однак є і самостійним інструментом під час реалізації права щодо участі в управлінні державними справами, а також самостійним правом. Електронна петиція як форма реалізації конституційного права щодо участі в управлінні державними справами має відповідні вимоги: 1) збір підписів на протязі певного періоду часу; 2) збір певної кількості підписів (залежить, до якого органу буде подаватися петиція); 3) строк розгляду петиції; 4) особливий спосіб за яким відбувається ідентифікація підписантів; 5) здійснення автором роботи збору необхідної кількості підписів, щоб розглянути петицію; 6) окреслення питань у засобах масової інформації, які є найбільш актуальними та формування інформаційних приводів стосовно тем, які більш за все обговорюються у суспільстві. В нашій країні електронними петиціями не проходить попередня модерація, окрім випадків, які передбачені законодавством, не виконується додаткова перевірка стосовно електронних петицій, які повторюються чи їх переадресація органу, до компетенції якого належить дане питання, хоча подібне практикується у багатьох країнах світу. В свою чергу, звичайним зверненням, будь-то вони індивідуальні чи колективні, такого роду особливості не належать.

В тому числі, як доводилося говорити – за Конституцією України право на петицію не передбачається. Петиція виступає в ролі колективного звернення, суб'єктом якого є Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України та органи місцевого самоврядування. З-поміж іншого, де-факто, електронна петиція в

Україні слугує своєрідним інструментом, завдяки якому можуть прийматися нормативно-правові акти, хоча де-юре такими рисами вона не наділяється.

Продовжуючи, зазначимо, що волевиявлення громадян та здійснення ними влади може реалізовуватися за різними формами, зокрема, за допомогою правотворчої ініціативи, яку цілком можна вважати однією з форм реалізації права на петицію [20, с. 96].

На нашу думку, питання реалізації народної правотворчої ініціативи за допомогою електронної петиції вимагає більш детального опрацювання, щоб сформувати подальшу перспективу становлення інституту електронних петицій.

Взагалі народна правотворча ініціатива – не нове поняття для світового конституціоналізму. Різні моделі правотворчої ініціативи функціонують в багатьох країнах світу. На нашу думку, необхідно проаналізувати ті моделі правотворчої ініціативи, які є сталими за наукою конституційного права, з ціллю подальшого розгляду перспектив застосування тієї чи іншої моделі в Україні.

Вчені Т.О. Рябченко та А.В. Щербанюк виділяють дві основні моделі інституту народної правотворчої ініціативи: «ініціативу як інститут безпосередньої демократії та ініціативу як змішаний конституційно-правовий інститут» [21, с. 98]. За першою моделлю передбачається розв'язання питань публічно-правового змісту громадянами, а не їх представниками. Її реалізація здійснюється за двома варіантами: народна ініціатива без залучення представницького органу або ж ініціатива, яка вноситься за представницьким органом з подальшим винесенням на референдум. В свою чергу, іншій моделі народної правотворчої ініціативи притаманні деякі різновиди: 1) ініціативні пропозиції громадян до представницького органу державної влади для подальшого їх розгляду і прийняття відповідного рішення. Якщо ж представницький орган відмовляється вносити таку

ініціативу, вона, відповідно, вноситься на референдум; 2) ініціативні пропозиції громадян до парламенту, який здійснює їх розгляд та самостійно вносить рішення стосовно них [21, с. 99]. Як приклад, відмітимо, що нормотворчі ініціативи подаються через спеціальну платформу в Естонії, за умови, якщо набирається 1000 підписів, то вони направляються до Парламенту з подальшим голосуванням. У Латвії для нормотворчої ініціативи потрібно 10000 підписів, а в такій країні як Нідерланди, взагалі 50000 [22].

Вважаємо, що народна правотворча ініціатива по своїй природі є формою безпосередньої демократії, тому що в основі її мети передбачено прийняття правових актів, які по незрозумілим причинам не розробляються та не приймаються парламентом (урядом), якому, власне кажучи і делегуються відповідні повноваження. Саме тому, щоб реалізувати подібний механізм, необхідно опиратись на моделі народної правотворчої ініціативи, які охарактеризовані вище. Однак, слід відзначити і те, що у кожній державі є власний спосіб, який спрямований на розробку нормативно-правових актів, регулювання нормотворчих процесів та процесів щодо здійснення державної влади народом. В нашій країні, на даний момент, жодна з моделей на законодавчому рівні не передбачається, хоча питання стосовно прийняття законів можуть вноситись та бути розглянуті на всеукраїнському референдумі. Варто знати, що Всеукраїнський референдум в Україні проводився двічі: 24 серпня 1991 року стосовно засвідчення незалежності та 16 квітня 2000 року стосовно реформування системи державного управління. Результат першого референдуму був беззаперечний, а от що стосується другого референдуму, то він не отримав ніякої нормативно-правової реалізації та подальшого впровадження [20, с. 97].

Нагадаємо, що результати другого референдуму були відображені у повідомленні Центральної виборчої комісії від 25 квітня 2000 року

«Про підсумки всеукраїнського референдуму 16 квітня 2000 року» [23], в якому зазначалось, що громадянами підтримані усі питання, які винесені на голосування, а саме: 1) зміни до Конституції України та розширення повноважень Президента; 2) необхідність обмежити депутатську недоторканність; 3) зменшити загальну кількість народних депутатів; 4) створити двопалатний парламент. Саме через відмову парламенту реалізовувати результати референдуму було поставлено під сумнів дієвість такого механізму як народна правотворча ініціатива в нашій країні. Другий референдум став відступною точкою стосовно трансформаційних змін громадянського суспільства, а тиск на структури владного характерного зі сторони активних громадян значно збільшився. Вважаємо, що такі позитивні зміни сприяють і можливості ефективно впроваджувати та реалізовувати такий інструмент як народна правотворча ініціатива через реалізацію права на електронну петицію. Серед іншого, громадяни мають можливість долучатися під час розробки законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів в процесі громадських обговорень законопроектів; за підтримки місцевих ініціатив, у разі реалізації яких може бути прийнято проект рішення, запропонований ініціативною групою.

Відзначимо і Указ Президента України від 25 серпня 2015 № 501/2015 «Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини» [24]. Так, одна із складових Стратегії є забезпечення права на участь щодо управління державними справами та під час виборів, а стратегічною ціллю за цим напрямом є забезпечення ефективного взаємозв'язку між інститутами громадянського суспільства та органами влади, зокрема, через удосконалення процедур залучення інститутів громадянського суспільства до процесів, за якими здійснюється підготовка та приймаються рішення органами державної влади та органами місцевого самоврядування [24].

Удосконалення процедури народної правотворчої ініціативи як інструменту, за яким можна залучати членів громадянського суспільства у процес щодо здійснення підготовки та прийняття рішень органами державної влади та органами місцевого самоврядування – це один із пріоритетних стратегічних напрямів для подальшого розвитку правової політики держави, що також повинно позитивно сприяти для того, щоб зміцнювати довіру громадян до органів влади, прозорості під час прийняття рішень та щоб забезпечувати членам громадськості реалізовувати право щодо участі в управлінні державними справами [20, с. 98].

Вбачаючи популярність та впровадження інструментів електронного врядування в усі сфери життєдіяльності, вважаємо, що їх доцільно використовувати і з метою реалізації права на народну правотворчу ініціативу.

В той же час, на наш погляд, жодна із запропонованих моделей в Україні не зможе на практиці ефективно функціонувати, враховуючи сучасні реалії, однак, якщо поєднати декілька її елементів, це може сприяти формуванню форми народної правотворчої ініціативи за українським зразком. Відмітимо, що для реалізації нормотворчої ініціативи в Україні, за основу повинна служити друга модель.

Проектування актів нормативного характеру має здійснюватися за рахунок залучення спеціалістів з питань нормотворення та експертів в частині правил законопроектування і юридичної техніки, а також осіб, які спеціалізуються в тому, як правильно викладати норми, уникати подвійного тлумачення законів та колізій між правовими документами. Не менш важливим є додержання оптимального балансу між бюрократичними процедурами та ефективною реалізацією такої ініціативи.

Очевидно, що народна правотворча ініціатива може достатньо ефективно бути реалізована завдяки електронним петиціям до

Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, згідно до їх компетенції. Ініціативи місцевого значення до органів місцевого самоврядування також необхідно процедурно перетворювати та переводити в електронну форму. Так, відповідно до ст. 23-1 Закону України «Про звернення громадян» вказується: «Президентом України, Кабінетом Міністрів України, народними депутатами України за результатами розгляду електронної петиції можуть розроблятися та вноситися в установленому порядку на розгляд Верховної Ради України законопроекти, спрямовані на вирішення порушених у петиції питань» [11].

Враховуючи те, що на сьогодні більша частина громадян України все ще має недостатньо високий рівень правової свідомості, проекти нормативних актів, які подаються через електронні петиції мають проходити розгляд з ціллю спрямувати той чи інший нормативно-правовий акт до конкретного органу (посадової особи), сфера компетенції якого дозволяє вирішувати те чи інше питання, за умови, якщо подібна нормотворча петиція збрала необхідну кількість підписів.

Окрім зазначеного, електронна петиція, в якій міститься проект нормативного акту, на нашу думку, має зібрати ще більше підписів для розгляду в обов'язковому порядку, ніж звичайна, як приклад – 50 000 підписів. Після підтримки такої петиції, запропонований нормативно-правовий акт повинен пройти ще обов'язкову експертизу відповідними структурними підрозділами Кабміну, Верховної Ради України або органів місцевого самоврядування (комітети, департаменти, відділи). На засіданні відповідального структурного підрозділу також обов'язково мають запросити ініціатора петиції. Ці ж структури мають сприяти тому, щоб проходила експертиза нормативно-правовим актом та мати право пропонувати корективи до тексту проекту цього правового документу, при цьому, обов'язково погоджуючи такі корективи з автором електронної петиції [20, с. 99].

Процедура реалізації народної правотворчої ініціативи, порядок внесення поправок, а також підстави, за яких можлива відмова у прийнятті нормативного акту повинні чітко передбачатися законодавством України. На нашу думку, обов'язково необхідно забезпечити і право цієї ініціативи за Конституцією України, з внесенням відповідної зміни, за якою народна правотворча ініціатива може бути реалізована народом України шляхом подання електронної петиції.

Отже, подібна змішана форма другої моделі, на наш погляд, цілком може виступати як дієвий інструмент, щоб реалізовувати право щодо участі в управлінні державними справами та права на електронну петицію. Між іншим, за відповідним нормативно-правовим актом, яким здійснюється регулювання процедурних аспектів нормотворчої ініціативи, має передбачатися порядок виконання експертизи, оголошення публічного засідання стосовно проєкту закону або ж іншого нормативного акту, в тому числі і встановлюватися відповідальність, у разі недотримання строків стосовно розгляду нормативного акту.

Вищезазначене дає підстави стверджувати, що народна правотворча ініціатива визначається як основоположна форма реалізації електронної петиції, враховуючи те, наскільки значущі правові наслідки, які нею спричиняються.

Таким чином, інститут народної правотворчої ініціативи, без перебільшення, дуже перспективний інструмент безпосередньої демократії для впровадження. Враховуючи минулий, невдалий досвід реалізації результатів за підсумками проведеного всеукраїнського референдуму та відсутнє належне нормативно-правове регулювання народної правотворчої ініціативи, на сьогодні подібний інструмент, на жаль, активно не використовується.

Встановлено, якщо внести відповідні зміни до Конституції України стосовно функціонування народної правотворчої ініціативи, а

також розробити і прийняти відповідні нормативно-правові акти в частині процедурних моментів подання і розгляду електронної петиції із такої ініціативою – це безсумнівно буде сприяти тому, щоб використовувати цей ефективний інструмент прямої демократії. Серед іншого, якщо завдяки народної правотворчої ініціативи приймати нормативні акти – це тільки зміцнить діалог між органами влади і громадськістю та в цілому довіра громадян до владних органів буде збільшена.

РОЗДІЛ 2

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЕЛЕКТРОННУ ПЕТИЦІЮ В УКРАЇНІ

2.1. Нормативно-правові засади реалізації електронних петицій до органів державної влади

Як було визначено в попередньому розділі, електронна петиція є самостійним правом та виступає як одна із форм для реалізації права щодо участі в управлінні державними справами, що проявляється на державному та місцевому рівнях. Вважаємо, що саме від рівня нормативно-правового регулювання електронних петицій на державному рівні залежить, наскільки ефективно функціонує цей інструмент та які можливості впливу на державу відкриваються для громадян за їх допомогою.

Досліджуючи нормативно-правове забезпечення електронних петицій до органів державної влади, а саме до Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, необхідно вказати на їх ключові нормативно-правові акти.

Порядок розгляду електронної петиції, адресованої Президенту України було прийнято Указом Президента України від 28 серпня 2015 року № 523/2015 [25]. Головою Верховної Ради України було прийнято Розпорядження «Про деякі питання організації роботи з реєстрації та супроводження електронних петицій, адресованих Верховній Раді України» від 28 жовтня 2015 року № 1494 [26] та Постановою Кабінету Міністрів України було затверджено Порядок розгляду електронної петиції, адресованої Кабінету Міністрів України від 22 липня 2016 року № 457 [27].

Вказаними порядками, на Президента України, Кабінет Міністрів України та Верховну Раду України не покладається обов'язок, щоб

надати змогу автору представити свою електронну петицію, продемонструвати план заходів стосовно її реалізації та узгоджувати цей план з автором. Технічної можливості здійснювати публічний контроль за реалізацією електронних петицій, які було підтримано теж не передбачено відповідними веб-сайтами, де відбувається збір підписів в підтримку електронної петиції до Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України.

Аналізуючи Закон України «Про звернення громадян» ученими умовно виокремлюються стадії, за якими відбувається процедура подання і розгляд електронних петицій. Так, наприклад О. Колесниковим виділяються наступні стадії електронних петицій: «ініціювання петиції; перевірка електронної петиції; оприлюднення петиції; збір підписів на підтримку петиції; надсилання петиції адресату; розгляд електронної петиції; публікація результатів розгляду петиції» [28]. Охарактеризуємо їх змістовніше.

1. Ініціювання петиції. Цим етапом текст електронної петиції проходить формулювання на офіційному веб-сайті відповідного органу влади, який збирає підписи, використовуючи спеціальну форму, яка заповнюється автором (ініціатором).

2. Перевірка електронної петиції. Органом влади, на сайті якого електронна петиція була створена, на протязі декількох днів ця петиція перевіряється на відповідність встановленим законодавством вимогам. Якщо перевірка пройдена, вона оприлюднюється, щоб збирати підписи. Відповідно, якщо було виявлено невідповідності, вона не оприлюднюється, про що обов'язково повідомляється автору (ініціатору).

3. Оприлюднення петиції. На цьому етапі в обов'язковому порядку зазначається дата, коли буде розпочато збір підписів та інформація стосовно загальної кількості осіб, якими було підписано електронну петицію.

4. Збір підписів на підтримку петиції. Відповідно до Закону України «Про звернення громадян», зазначається, що «електронна петиція, адресована відповідно Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, розглядається у порядку, встановленому цією статтею, за умови збору на її підтримку не менш як 25000 підписів громадян протягом не більше трьох місяців з дня оприлюднення петиції. Електронна петиція, яка в установлений строк не набрала необхідної кількості голосів на її підтримку, після завершення строку збору підписів на її підтримку розглядається як звернення громадян» [11].

5. Надсилання петиції адресату. Цей етап передбачений тільки у випадку, коли збір підписів на підтримку петиції здійснюється через сайт громадського об'єднання. Після чого, згідно до Закону України «Про звернення громадян» встановлено: «Електронна петиція, збір підписів на підтримку якої здійснювався через веб-сайт громадського об'єднання і яка протягом встановленого строку набрала необхідну кількість підписів на її підтримку, не пізніше наступного дня після набрання необхідної кількості підписів надсилається громадським об'єднанням органу, якому адресована петиція» [11].

6. Розгляд електронної петиції. Законодавством передбачено, що розгляд електронної петиції повинен здійснюватись невідкладно, але не пізніше, ніж десять робочих днів (звернення громадян розглядаються місяць). Окрім цього, порядок розгляду встановлюється тим органом, якому вона адресована.

7. Публікація результатів розгляду петиції. Відповідь на електронну петицію надається не пізніше наступного робочого дня, після того як закінчився її розгляд оприлюднюється на офіційному веб-сайті та надсилається у письмовому форматі автору (ініціатору). У відповіді обґрунтовується результат розгляду порушених питань, якщо такі мали місце бути [28].

Встановивши послідовні стадії, які допомагають реалізувати електронну петицію, слід також зазначити, що електронні петиції виконують важливі функції для цього, зокрема:

- сприяють виведенню тієї чи іншої проблеми на порядок денний;
- дають можливість запропонувати власний варіант проблемного питання, яке підіймається, в результаті чого, громадяни активно долучаються до процесу ухвалення рішень [29, с. 66].

Продовжуючи, вважаємо за необхідне приділити уваги аналізу тематики електронних петицій до органів державної влади, які відображають їх реалізацію, спираючись при цьому, на статистичні дані.

Першим органом, для якого почав функціонувати веб-сайт електронних петицій, був Президент України. Відмітимо, що протягом 2015-2020 років, кількість поданих петицій до Президента України перевищує 52,500 тис., однак, за всі роки лише 73 петиції набрали необхідну кількість підписів. Тобто, кожна електронна петиція зібрала не менше 25 000 підписів, за допомогою осіб, які впливають на процес прийняття рішень та які реалізували своє конституційне права щодо участі в управлінні державними справами [30, с. 222]. Можливо це невеликий показник за п'ять років існування електронної петиції, але, все ж таки, для нашої країни, навіть такий результат є значним проривом у розвитку правової свідомості громадян.

Що стосується тематики електронних петицій, які були зареєстровані та продовжують наповнювати веб-сайт Президента України, то їх можна поділити за критерієм важливості, які найбільше хвилюють громадян, зокрема: 1) забезпечення правопорядку (13,32 %); 2) реформування органів державної влади та органів місцевого самоврядування (11,10 %); 3) культура та освіта (9 %); 4) охорона здоров'я, медицина (8 %); 5) заробітна плата (7,08 %); 6) економічна та соціальна політика (6 %); 7) зовнішня політика (5 %); 8) інші питання. Зазначені показники є приблизними, однак, загалом прослідковується

яскрава картина того, що громадянське суспільство розвивається досить інтенсивно, тому що пріоритети активних громадян змінюються в сторону питань державного спрямування.

Як приклад, виділимо досить актуальну електронну петицію 2020 року (яка набрала аж 40879 підписів), у зв'язку з пандемією коронавірусної хвороби COVID-19 та стосується заборони дистанційного навчання, що на думку автора петиції несе руйнуючий характер для розвитку кожного громадянина. Відповідь Президента була досить типовою та полягала в тому, що це питання буде комплексно опрацьовано Міністерством освіти і науки України.

Незважаючи на те, що велика кількість петицій не набирає необхідної кількості підписів, проте вони так чи інакше слугують як своєрідний індикатор суспільного запиту та ключових питань для суспільства України [31]. Важливо зазначити і те, що електронні петиції до Президента України є підґрунтям для того, щоб коригувати курс державної політики, приймати відповідні рішення та посилювати контроль за реалізацією вже існуючих рішень.

Наступним веб-сайтом, який почав своє функціонування був портал для електронних петицій до Верховної Ради України. Усього протягом 2015-2020 років до ВРУ було подано приблизно 2100 тис. електронних петицій та лише 14 з них набрали необхідну кількість підписів. Акцентуючи увагу на тематику, слід відмітити те, що загалом електронні петиції стосуються питань соціального захисту, сім'ї, освіти та бюджетних процесів за різними варіаціями.

Однією з останніх електронних петицій від 12 травня 2020 року, яка набрала необхідну кількість підписів (25034), було питання щодо законопроекту «Про працю». Автором наголошувалось на тому, щоб його не розглядати, по причині порушень його конституційних прав та позбавлень соціальних гарантій і захисту. ВРУ було взято до відома зазначене прохання та сказано про формування робочої групи

представників об'єднань профспілок та організацій роботодавців, які детально розглянуть всі недоліки та прогалини цього законопроекту в частині можливих порушень конституційних прав людини.

Портал для електронних петицій до Кабміну почав своє функціонування тільки з 2016 року. Так, протягом 2016-2020 років до Кабміну електронних петицій було подано трохи більше ніж до ВРУ, а саме 2240 тис., з яких лише 4 набрали необхідну кількість підписів. В цілому, електронні петиції до Кабміну особливо ні чим не відрізняються за своєю тематикою. Найбільш популярні питання стосуються соціального захисту, освіти, інформаційної політики та екологічних проблем. Останньою петицією від 25 січня 2019 року, яка набрала 25619 тис. підписів, стосувалася відміни ЗНО в школах, коледжах, технікумах та ПТУ у зв'язку з тим, що воно шкодить здоров'ю та психіці; не дає можливості показати справжні знання через хвилювання. Відповідь Кабміну була акцентована на чинне законодавство України за цим питанням, в якій було сказано, що ЗНО на сьогодні – це обов'язкова форма державної підсумкової атестації, яка є необхідною умовою, щоб вступити до вищого закладу освіти.

Не можна оминати увагою питання засобів масової інформації (далі – ЗМІ), які досить часто впливають на формування думок громадян України, відтак, і на продукування електронних петицій має свій вплив діяльність ЗМІ, яка привертає свою увагу до глядачів щодо актуальних проблем сьогодення [31].

Ще у 2016 році, інформаційні приводи за різними ЗМІ, схилили активність підписантів електронних петицій. Мається на увазі, що після цього, громадянами ще активніше почали створюватися та підписуватися електронні петиції, після того як виходили новини в електронних ЗМІ з питань, які шокують та обурюють мільйони громадян. Однак, жодна петиція, яка була створена за допомогою уваги

ЗМІ так і не набрала необхідну кількість підписів. Отже, якби там не було, але ЗМІ створюють деякий ажіотаж навколо електронних петицій.

Такому явищу як ЗМІ притаманні аспекти позитивного та негативного змісту. З однієї сторони, інтерес медіа може підвищувати увагу активістів до важливих питань, які зазначаються в електронних петиціях, з іншої – існує реальна загроза щодо використання значної кількості технологій маніпулятивного спрямування ЗМІ та фактичне перетворення електронних петицій як інструменту, що взаємодіє із суспільством та органами влади як засіб, що маніпулює суспільною свідомістю та спонукає Президента України, ВРУ і Кабмін розглядати конкретні питання, тобто створюється штучний тиск. У зв'язку з цим, активними громадянами, з ціллю зменшити ризик медійних маніпуляцій необхідно ретельно перевіряти фактичні дані та здійснювати аналіз всієї інформації, яка подається різними медіа [31]. На нашу думку, ЗМІ, медіа-ресурси, коли здійснюють інформаційні повноваження, впливають на прийняття рішень громадськістю. Висвітлення окремих подій, надаючи їм відповідного забарвлення, ЗМІ та медіа-ресурси створюють порядок денний громадянського суспільства, чим привертають увагу на процеси розвитку державності та цілком можуть виступати як рушійна сила для революційних змін. Такий феномен демонструє ще одну ознаку, за якою звернення відрізняється від електронних петицій. Електронні петиції, яким притаманний суспільний характер та які характеризують публічний інтерес, висвітлюються ЗМІ та медіа-ресурсами, що говорить про них як додатковий механізм, за допомогою якого забезпечується реалізація права на електронну петицію. В свою чергу, звернення, як показує практика, не так цікавить ЗМІ.

Значима особливість електронних петицій у тому, що відповідь на них не може бути у вигляді посилання на неналежність стосовно повноважень Президента України, ВРУ або Кабміну питання, яке зазначається в електронній петиції. У випадку, якщо питання, яке

висвітлюється в електронній петиції не має відношення до повноважень одного з органів, то така петиція має перенаправлятися на протязі п'яти днів до відповідного органу, компетенція якого дозволяє вирішити окреслене питання [32, с. 22]. Як приклад, зазначимо, що Президент України не вправі у відповіді на електронну петицію вказувати, що призначення Прем'єр-міністра України виходить за межі його повноважень, а повинен перенаправити цю електронну петицію до відповідного органу, який у встановлені законом строки, зобов'язується її розглянути та надати аргументовану відповідь.

Отже, враховуючи зазначене вище, можна зробити логічний висновок, що реалізація електронних петицій до органів державної влади – це надзвичайно важливий інструмент для прояву електронної демократії, спосіб впливу, щоб приймати рішення та забезпечувати право щодо участі в управлінні державними справами. Очевидним фактом є те, що реалізація електронних петицій повинна удосконалюватись, але багато що залежить від активності громадян та їх правової свідомості, яка тільки набирає обертів. Потребує удосконалення і відповідальність за ненадання відповіді на електронну петицію або ж, якщо відповідь була надана з порушенням строків чи не по суті. Спробуємо змістовніше розглянути це питання.

Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі – КупАП), передбачено відповідальність у разі порушення строків надання відповіді на звернення. Відповідно до ч. 7 ст. 212-3 КупАП зазначається, що «Незаконна відмова у прийнятті та розгляді звернення, інше порушення Закону України «Про звернення громадян» – тягнуть за собою накладення штрафу на посадових осіб від двадцяти п'яти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» [33]. Можна побачити, що як і в Конституції України, за КупАП мова йде тільки про «звернення», а про електронну петицію нічого не зазначається, однак, логічно, що санкція поширюється і на неї.

Що стосується обов'язку стосовно складання протоколу за означене правопорушення, то він покладається, згідно до ст. 255 КупАП на «уповноважені особи секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [33]. Вирішення справи відбувається в порядку судового розгляду на загальних підставах. Питання відповідальності за «неякісний» розгляд звернення, ненадання відповіді по суті – законодавством не передбачено.

Окрім передбаченої відповідальності за КупАП, також існує відповідальність перед авторами та підписантами петицій. Серед такого виду відповідальності може стати зменшення кількості підписів, яка необхідна для обов'язкового розгляду електронної петиції, у випадку повторного її подання по тому ж самому питанню та тією ж особою, якщо відповідь, яка була отримана на першу петицію надана «неякісно» або розгляд петиції передоручався без закріплення строків, які встановлені законом.

Серед іншого, один із видів відповідальності та так званий спосіб «м'якої апеляції» може бути повторний розгляд електронної петиції, виходячи із заяви автора. До речі, цей спосіб вважається одним із таких, що спрямований на удосконалення механізму притягнення до відповідальності за правопорушення, які було вчинено у сфері використання інструментів електронної демократії, згідно до задач, що встановлені у Концепції розвитку електронної демократії в Україні [12].

Таким чином, вважаємо, що законодавцю необхідно внести зміни до спеціалізованого закону в частині конкретизування процесу передоручення розгляду питання, яке встановлено в електронній петиції, якщо виникає ситуація, коли окреслене питання виходить за межі компетенції органу, якому адресується електронна петиція. Також необхідно внести зміни до спеціалізованого закону в частині зменшення необхідної кількості підписів, які потрібно, щоб повторно розглянути електронну петицію, по тому ж питанню, яке виносилося першочергово.

Насамкінець, слід також вказати, що нормативно-правове регулювання електронних петицій до Президента України, ВРУ та Кабміну необхідно удосконалювати в частині забезпечення участі ініціатора петиції; способів, за якими можна ідентифікувати автора електронної петиції та осіб, які є підписантами; виключення норм щодо додаткових умов, які направлені до громадських об'єднань, якими здійснюється збір підписів в підтримку електронних петицій через веб-сайт.

На підставі вищевикладеного, слід зазначити про те, що реалізація електронних петицій до органів державної влади (Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України) – це надзвичайно важливий інструмент для прояву електронної демократії, спосіб впливу, щоб приймати рішення та забезпечувати право щодо участі в управлінні державними справами.

Електронні петиції створюють порядок денний та мають вплив на подальші зміни в нашій країні. Як показав статистичний аналіз по кількості зареєстрованих електронних петицій, найбільшу активність громадяни демонструють до Президента України, звертаючись з різними питаннями. На нашу думку, це може свідчити про те, що за розумінням громадян України – Президент як глава держави є верховною силою, гарантом прав та свобод та в цілому може здійснювати вплив практично на всі процеси державотворення.

2.2. Нормативно-правове забезпечення електронних петицій до органів місцевого самоврядування

Розглянувши, яким чином регламентуються електронні петиції до органів державної влади, пропонуємо в цьому підрозділі дослідити стан нормативно-правового забезпечення електронних петицій до органів місцевого самоврядування.

Відповідно до ч. 12 ст. 23-1 Закону України «Про звернення громадян» встановлено, що «вимоги до кількості підписів громадян на підтримку електронної петиції до органу місцевого самоврядування та строку збору підписів визначаються статутом територіальної громади» [11].

На наш погляд, цю норму правильно було б виключити з цього Закону, тому що процедура прийняття статутів територіальних громад складна та довготривала, водночас, інструменти місцевої демократії розвиваються дуже динамічно.

З ціллю привести у належний стан нормативно-правове забезпечення функціонування електронних петицій на рівні міста, а також не допускати самотійності під час встановлення кількості підписів та строку, не погоджуючи це питання з громадою, вважаємо, що було б доцільно передбачити обов'язковий порядок в аспекті погодження на загальних зборах громадян положення стосовно порядку роботи та розгляду електронних петицій, забезпечуючи їх попередні обговорення громадськістю. Такого роду механізм дасть можливість ефективно залучати жителів до участі щодо управління справами місцевого значення, а відтак, і справами державного характеру. Однак, не потрібно списувати з рахунків, що норми про електронні петиції, які виступають інструментарієм здійснення місцевої демократії та право членів громади повинні закріплюватися за статутами територіальних громад міст, які, по факту, можна вважати малою конституцією.

Як і до органів державної влади «розгляд електронної петиції здійснюється невідкладно, але не пізніше десяти робочих днів з дня оприлюднення інформації про початок її розгляду» (Закон України «Про звернення громадян») [11]. Відповідно до ч. 8 ст. 46 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» встановлено, що «сесія ради скликається для розгляду електронної петиції, що набрала необхідну кількість підписів, протягом строку, встановленого для її розгляду» [34],

тобто на протязі десяти днів. В свою чергу, п. 1 ст. 46 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначає, що «сесія складається з пленарних засідань ради, а також засідань постійних комісій ради» [34]. Отже, згідно до чинних вимог законодавства, електронна петиція повинна розглядатися на протязі 10 днів, на засіданні постійної комісії, і пленарного засідання ради. В той же час, відповідно до п. 10 ст. 46 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» зазначено, що «рішення про скликання сесії ради відповідно до частин четвертої, шостої та восьмої цієї статті доводиться до відома депутатів і населення не пізніш як за 10 днів до сесії, а у виняткових випадках – не пізніш як за день до сесії із зазначенням часу скликання, місця проведення та питань, які передбачається внести на розгляд ради» [34]. У ч. 3 ст. 15 Закону України «Про доступ до публічної інформації» йдеться, що «проекти нормативно-правових актів, рішень органів місцевого самоврядування, розроблені відповідними розпорядниками, оприлюднюються ними не пізніш як за 20 робочих днів до дати їх розгляду з метою прийняття» [35]. Отже, вищевказані норми законів потрібно удосконалювати та узгоджувати через внесення конкретних змін в частині встановлення строкових меж.

В свою чергу, органами місцевого самоврядування міст-обласних центрів України, положеннями щодо розгляду електронних петицій визначаються різні відповідальні особи такого розгляду. Частіше за все електронні петиції розглядають відповідальні особи або ж структурні підрозділи виконавчого комітету міської ради на пленарному засіданні міської ради чи її виконавчого комітету, як приклад: у Вінниці, Дніпрі, Житомирі, Івано-Франківську, Луцьку, Одесі, Ужгороді та Чернівцях. Розгляд електронної петиції відповідальною особою або структурним підрозділом виконавчого комітету міської ради на засіданні міської ради здійснюється у таких містах: Миколаїв, Суми, Хмельницький та Черкаси. Розгляд електронної петиції тільки відповідальною особою або

структурним підрозділом виконавчого комітету міської ради чи депутатською комісією здійснюється у: Києві, Кропивницькому, Рівному, Тернополі і Харкові. У таких містах як Запоріжжя, Львів, Полтава та Херсон розгляд електронної петиції відбувається і особою, яка відповідальна за її розгляд, і структурним підрозділом виконавчого комітету міської ради чи на засіданні депутатської комісії, так і в майбутньому – на пленарному засіданні міської ради [36, с. 92].

Враховуючи неоднозначні способи розгляду електронних петицій на містах, на нашу думку, потрібно внести зміни до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та передбачити, щоб постійною комісією ради за дорученням міського голови здійснювалося скликання з метою попередньо розглянути електронну петицію, якою було набрано необхідну кількість підписів. Пленарне засідання ради, яка займається розглядом електронної петиції, повинна скликатися на протязі строку, який встановлено для її розгляду. У випадку, якщо автором електронної петиції виникають питання стосовно змісту або форми відповіді на електронну петицію, то за його заявою, електронна петиція має бути повторно розглянута на черговому (позачерговому) пленарному засіданні ради, а строк такого розгляду не повинен перевищувати 30 днів з дня першого розгляду цієї електронної петиції. Зазначені зміни однозначно зможуть уникнути колізій, дадуть змогу автору бути почутим та урегулюють правові відносини, які формуються в процесі розгляду електронних петицій органами місцевого самоврядування, в тому числі забезпечать відповідний законний порядок для їх розгляду.

Органами місцевого самоврядування в містах, які окреслені вище, необхідна кількість підписів, щоб розглянути електронну петицію та строк для їх збору, встановлюється по-різному. Така кількість може варіюватися від 250 підписів до 5000 та 10000 тисяч, включно. Що

стосується строків, то вони можуть починатися від 14 днів, а закінчуватися 90 днями [28].

Як зазначено в Законі України «Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції, кількість підписів, яка необхідна для того, щоб зібрати підтримку електронної петиції, може змінюватися залежно від кількості населення у місті. Так, у п. 2 перехідних положень цього Закону підкреслюється, що «до 1 тисячі жителів – не менше ніж 50 підписів; від 1 тисячі до 5 тисяч жителів – не менше ніж 75 підписів; від 5 тисяч до 50 тисяч жителів – не менше ніж 100 підписів; від 100 тисяч до 500 тисяч жителів – не менше ніж 250 підписів; від 500 тисяч до 1 мільйона жителів – не менше ніж 500 підписів; понад 1 мільйон жителів – не менше ніж 1000 підписів», – зазначає В.В. Решота, аналізуючи цей локальний нормативно-правовий документ [36, с. 93].

Аналізуючи нормативно-правові акти про електронні петиції місцевого спрямування, можна визначити деякі позитивні моменти та охарактеризувати їх недосконалість.

Керуючись положеннями ст. 23-1 Закону України «Про звернення громадян», електронні петиції можуть подаватися «через веб-сайт громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронної петиції» [11]. Цією ж статтею зазначається, що «органи місцевого самоврядування та громадські об'єднання під час збору підписів на підтримку електронної петиції зобов'язані забезпечити: безоплатність доступу та користування інформаційно-телекомунікаційною системою, за допомогою якої здійснюється збір підписів; електронну реєстрацію громадян для підписання петиції; недопущення автоматичного введення інформації, у тому числі підписання електронної петиції, без участі громадянина; фіксацію дати і

часу оприлюднення електронної петиції та підписання її громадянином» [11].

Виходячи з положень Закону України «Про звернення громадян», вважаємо, що хоч органи місцевого самоврядування є самоврядними і самостійними, однак, закріплювати додаткові вимоги для громадських об'єднань вони не вправі. Якщо звернутись до даних, які надаються в дослідженні «Центру розвитку інновацій» [37, с. 10], можна виокремити Положення про електронні петиції у місті Дніпро, в якому, наприклад, після того, як електронну петицію було подано, необхідні підписи можуть збиратися іншим веб-сайтом, враховуючи дотримання наступних умов:

- між веб-сайтом та міською радою Дніпра має укладатися відповідний договір;

- договір між громадським об'єднанням та міською радою виступає умовою, за рахунок якої можна позбавити можливість збирати підписи, щоб підтримати електронну петицію через альтернативний веб-сайт;

- міською радою може не надаватися договір, не погоджуватися його умови, а також затягуватися процедура розгляду електронної петиції, та в результаті – порушуватися права громадян на альтернативному веб-сайті [38].

На нашу думку, зазначені норми не повинні закріплюватися за місцевими нормативно-правовими актами, якими регулюється робота електронних петицій. Електронна петиція може бути ефективною та дієвою як інструмент місцевого розвитку тільки в тому випадку, коли підтримані електронні петиції органами місцевого самоврядування в подальшому реалізуються, за рахунок того ж затвердженого плану заходів. Це стосується того ж міста Дніпра, про який було наголошено.

Наступний момент, на який слід звернути увагу відповідно до Закону України «Про звернення громадян», стосується наступного:

«якщо електронна петиція містить клопотання про її розгляд на громадських слуханнях відповідної територіальної громади, автор (ініціатор) петиції має право представити електронну петицію на таких слуханнях» [11].

Запрошуючи автора електронної петиції та надаючи йому слово для представлення свого погляду говорить про підвищення соціальної відповідальності автора за змістовне наповнення електронної петиції [37, с. 12]. Вважаємо, що автора електронної петиції потрібно запрошувати на засідання комісій та/чи робочих груп, якими здійснюється розгляд питань, які порушуються в електронній петиції. Це дозволить забезпечити право бути почутим та покращить діалог між органами місцевого самоврядування та автором електронної петиції.

Отже, нормативно-правове регулювання електронних петицій на місцевому рівні має свої позитивні моменти та певні недоліки. Статути територіальних громад повинні оновлюватися загальними нормами стосовно електронних петицій, з врахуванням того, що електронні петиції – це важливий інструмент місцевої демократії, який, в тому числі, пов'язується з іншими, не менш важливими інструментами (громадські слухання та громадський бюджет).

Далі, пропонуємо проаналізувати стан реалізації права на електронну петицію через статистичні показники зареєстрованих електронних петицій на прикладі міста Херсон. Але, в першу чергу, нагадаємо, що електронні петиції можуть подаватися до органів місцевого самоврядування через відповідний веб-сайт. На сьогодні, в Україні функціонують наступні платформи, за допомогою яких приймають рішення по електронним петиціям, зокрема: Єдина система місцевих петицій, Розумне місто, Petitions UA, Мій Голос [28]. Зазначимо, що провідною платформою вважається Єдина система місцевих петицій, на якій і необхідно зупинитися.

Взагалі, не можна заперечувати той факт, що жителі обласних центрів куди активніші з погляду використання нових інструментів електронної демократії, порівняно з жителями маленьких міст [39, с. 59]. Проте, будучи мешканкою маленького міста, виникає інтерес проаналізувати це питання в місті Херсон.

У місті Херсон почав своє функціонування веб-сайт для електронних петицій після прийняття Порядку роботи виконавчої органів міської ради з електронною петицією, адресованою Херсонській міській раді, затвердженого рішенням міської ради від 31 серпня 2016 року № 339 [40]. Відповідно до цього Порядку, встановлено, що «для розгляду електронної петиції необхідно, щоб на її підтримку було зібрано не менше 250 підписів мешканців територіальної громади міста Херсона упродовж не більше 30 календарних днів з дня оприлюднення петиції» [40]. Звертаючись до єдиної системи місцевих петицій, можна побачити, що за увесь період функціонування цієї платформи, з 2016 по 2020 роки усього було подано 31 електронні петиції, з них 4 електронні петиції за 2016 рік (1 набрала необхідну кількість підписів); 14 електронних петицій за 2017 рік (6 набрали необхідну кількість підписів); 4 електронні петиції за 2018 рік (1 набрала необхідну кількість підписів); 5 електронних петицій за 2019 рік (1 набрала необхідну кількість підписів); 4 електронні петиції за 2020 рік (жодна не набрала необхідної кількості підписів) [41]. Електронні петиції авторів міста Херсон стосувалися різного роду питань: 1) житлово-комунальні; 2) транспорт та інфраструктура; 3) благоустрій міста; 4) економіка; 5) інше. Відзначимо, що найбільш за все, жителів міста хвилюють питання транспорту та інфраструктури. Узагальнюючи, можна сказати, що жителі міста Херсон не активно використовують таку форму як електронна петиція, оскільки розуміють, що це аж ніяк не вплине на результативність викладеного питання в електронній петиції. Жителі Херсону більше звикли вирішувати питання демонстративно,

конфліктуючи з керівництвом міста, адже по-іншому, щоб хоч якось вплинути на позитивний результат вирішення того чи іншого питання просто неможливо.

В узагальненні наведеного, слід вказати, що електронна петиція як форма реалізації права щодо участі в управлінні місцевими справами, враховуючи її низьку інформаційну підтримку, відсутність прозорої діяльності органів місцевого самоврядування протягом останніх років, призводить до того, що тільки незначний відсоток електронних петицій реально має свою підтримку органами місцевого самоврядування. Яскравий приклад тому місто Херсон. Більш того, в переважній більшості інших міст ситуація не дуже відрізняється. Серед іншого, зазначимо, що не всі органи місцевого самоврядування мають зацікавленість в тому, щоб популяризувати сервіс електронних петицій. Частіше за все – це справа громадських активістів та небайдужих жителів. Однак, важко переоцінити зміни, які відбулися на шляху до скріплення взаємодії громадянського суспільства та органів місцевого самоврядування завдяки тому, що використовується така форма реалізації права щодо участі в управлінні місцевими справами як електронна петиція. На сьогоднішній день, органи місцевого самоврядування, так чи інакше, але змушені прислуховуватися до потреб жителів міст.

Підсумовуючи, зазначимо, що електронні петиції виступають як реальний інструмент в реалізації права щодо участі в управлінні місцевими справами. В той же час, дієвість та ефективність цього інструменту залежить тільки від реалізації електронних петицій органами місцевого самоврядування. Завдяки такій реалізації збільшується рівень довіри та поліпшується контакт з громадськістю, що в подальшому, якби це «голосно» не звучало, відобразатиметься на піднесенні усєї України.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ КОМУНІКАЦІЇ ДЕРЖАВИ ТА СУСПІЛЬСТВА ЗА ДОПОМОГОЮ ЕЛЕКТРОНИХ ПЕТИЦІЙ

3.1. Досвід зарубіжних країн щодо функціонування електронних петицій

Петиція як право і форма реалізації конституційного права щодо участі в управлінні державними справами реалізована та функціонує в переважній більшості країн світу.

Право на петицію характеризується як фундаментальне право, причому реалізація цього права здійснюється не тільки громадянами відповідної держави, але й резидентами. Право на петицію визнається на міжнародному рівні та базується на принципах участі в процесі прийняття рішень політичного спрямування. Між іншим, право на петицію закріплено на рівні Конституції у багатьох державах в світі та в окремих державах-членах Європейського Союзу (далі – ЄС). У зв'язку з цим, вважаємо за необхідне дослідити зарубіжний досвід кращих практик в частині функціонування електронних петицій на прикладі окремих держав, з можливістю виокремити ключові аспекти, які можна врахувати для подальшого розвитку та інституціоналізації електронної петиції в Україні.

Перше за все, розглянемо нормативно-правове регулювання петицій на транснаціональному рівні ЄС, враховуючи прагнення нашої країни інтегрувати та стати членом Європейського співтовариства.

Так, відповідно до ст. 44 Хартії основних прав ЄС зазначається, що «кожен громадянин або громадянка Європейського Союзу, фізична або юридична особа, що проживає або має офіційне зареєстроване місце перебування в одній із держав-членів, має право на подання петиції до Європейського парламенту» [42].

В свою чергу, згідно до ст. 227 Консолідованої версії Договору про функціонування ЄС встановлено: «будь-який громадянин Союзу, або будь-яка фізична чи юридична особа, яка має резиденцію чи зареєстрований офіс у країні-члені, має право адресувати індивідуально або разом із іншими громадянами петицію до Європейського Парламенту з питання, яке входить до сфери діяльності Союзу і стосується суб'єкта подання напряму» [43]. Зазначене положення дає можливість констатувати, що петиція може здійснюватися у вигляді індивідуального або колективного звернення.

У п. 45 рекомендацій CM/Res (2009) 1 «Електронна демократія», прийнятих Комітетом Міністрів Ради Європи 18 лютого 2009 року державам-членам стосовно електронної демократії, «електронна петиція – це електронне подання протесту або рекомендації до демократичної інституції: громадяни підписують петицію шляхом зазначення свого імені та адреси онлайн і можуть бути залучені до дискусії на тему петиції. Петиції можуть набувати різних форм. Електронні петиції сприяють здійсненню внеску громадян до діяльності парламенту і до діяльності інших демократичних інституцій та проведенню дискусій та обговорень. Петиція визначається як спосіб діалогу між громадянами та демократичними інституціями, який спрямовано на проведення обговорень, консультацій з питань, зазначених у петиції, а отже, вона сприяє реалізації права бути почутим» [44].

Отже, на рівні ЄС петиції визначаються як фундаментальне право людини і громадянина, що закріплено за відповідними нормативними актами [45, с. 86].

Грунтовніше проаналізуємо функціонування електронних петицій на прикладі деяких провідних країн світу та ЄС через чотири рівня, а саме: 1) президента; 2) парламенту; 3) уряду; 4) органів місцевого самоврядування.

1. Електронні петиції до глав держав. Провідною державою та яскравим прикладом в аспекті подання та реалізації електронних петицій до президента є Сполучені Штати Америки (далі – США).

Ще у 2011 році у США запустили петиційну систему на сайті президента – платформу «We the People», що в перекладі означає «Ми – народ». За цією системою дозволялося адресувати звернення до Президента США, за умови, якщо петиція набирає 5000 підписів. Пізніше, в цьому ж 2011 році, поріг необхідної кількості підписів було збільшено до 25 000, а вже з 2013 року, щоб петицію розглянув президент, необхідно на протязі 30 днів зібрати 100 000 підписів [46]. У 2017 році адміністрацією Трампа було оголошено намір закрити цю платформу, замінивши її новою, яка буде дешевша в обслуговуванні та дасть змогу економити більш ніж 1 мільйон доларів, щоб платники податків сплачували менше коштів на її функціонування. Однак, не дивлячись на таку заяву, на сьогодні ця платформа функціонує без змін [47].

Взагалі, інтернет-платформа We the People досить зручна в користуванні. Тобто, підписатися під петицією досить просто, необхідно лише вказати своє ім'я, прізвище, адрес електронної пошти та поштовий індекс. Вказувати наявність американського громадянства та підтверджувати факт проживання на території США, щоб створити петицію – не потрібно. Звичайно, в столітті сучасних технологій, про підписання петиції можна попросити своїх друзів, які зареєстровані на Facebook/Instagram та в інших соціальних мережах і очікувати, коли петиція збере необхідну кількість підписів. Слід також зазначити, що ця платформа включає два лічильники за кожною петицією, яка створюється. Так, першим лічильником сповіщається загальна кількість підписів, а другим – про кількість підписів, яких не вистачає, щоб досягти встановлений поріг у 100 000 тисяч [48].

Втім, необхідно відмітити, що навіть досягнувши необхідну кількість підписів ще не означає автоматичне задоволення питання (вимоги), що викладається в електронній петиції. Співробітниками Білого дому така петиція переглядається, після чого надсилається до конкретних спеціалістів в уряді США. Вже після її аналізу особами, які компетентні в цьому питанні, надається офіційна відповідь, яка публікується на сторінці.

Зазвичай, електронні петиції, які направляються до президента США стосуються питань державної політики. Не можна не відмітити, що інтернет-платформа We the People досить активно використовується з ціллю здійснювати вплив на державну політику США на користь інтересів України. Активним періодом використання цієї платформи проукраїнськими користувачами вважається 2013 рік, коли керівництво України призупинило підписання Угоди про асоціацію з ЄС. Пізніше, коли почала поглиблюватися внутрішня криза, проводилися масштабні протести громадян, а згодом настала воєнна агресія Російської Федерації – все це в сукупності призвело до значного росту кількості зареєстрованих петицій, аби вирішити серйозні проблеми в нашій країні. Тільки на протязі 2013-2014 року було зареєстровано на цій платформі приблизно 30 електронних петицій, які підтримали до півмільйона підписантів [48].

2. Електронні петиції до парламентів. Зазначимо, що в більшій частині провідних країн світу у 2020 році в практичному плані паперові петиції відійшли на другий план, завдяки тому, що існують сучасні та захищені на законодавчому рівні інформаційно-телекомунікаційні технології (інструменти) (далі – ІКТ).

Першопрохідцем у використанні електронної петиції стала Шотландія, коли у 1999 році було запущено публічні електронні петиції, в основу яких входила платформа «EPetitioner». В цьому ж році Шотландія відповідно до Шотландського акту 1998 в межах процесу

еволюції законодавчої влади Великобританії відновила діяльність парламенту [49], яким було винесено постанову щодо використання Інтернет технологій в звичайному режимі функціонування цього органу.

Характерна особливість системи Шотландії полягала у тому, що усі петиції опрацьовувались спеціальним Комітетом, який розглядає публічні петиції та зобов'язується проводити консультації авторів стосовно подальшого плану дій і вдосконалень. Ніякого ліміту на мінімальну кількість голосів за петицію на передбачалося.

Інтерес Шотландії для України викликає цікавість в організаційному та змістовному аспекті. Петиції подаються з будь-якого куточку землі, які розглядає спеціальний петиційний комітет. Комітет складають 12 уповноважених осіб. Цим органом не лише звітується про статус петиції, їм ще адмініструється сайт, консультуються подавачі петицій та забезпечується максимальна публічність інформації (публікуються протоколи зустрічей і засідань, тощо). Абсолютно кожне звернення отримує відповідь, незалежно від того, яку кількість голосів було набрано, оскільки ключовий критерій – це якість та змістове наповнення петиції. Інша практика, на яку також можна звернути увагу – це проведення дискусійних майданчиків та можливість коментувати петиції.

Наступна країна, яку розглянемо – Німеччина. Парламентом ФРН було розпочато пілотне тестування петицій у 2005 році, а повноцінний сервіс було запущено у 2007 році. До того часу, звернення громадян ніколи не були доступні в широких масштабах, саме тому перехід до публічних петицій в Німеччині був вагомим процедурним кроком, який потребував кропіткої роботи, щоб розробити та створити нові законодавчі механізми.

Порівняно з шотландським парламентом, парламент Німеччини (Бундестаг) здійснює розгляд тільки тих петицій, які набрали більше 50 000 голосів. Підписи в підтримку петицій збираються як на

реалізованій платформі е-петицій Бундестагу, так і за рахунок обговорень на публічних онлайн-форумах [50, с. 35].

Сервіс петицій до 2010 року обслуговував комітет, який складався з 80 працівників, за якими закріплювався широкий спектр повноважень та взагалі були вагомими важелі впливу на весь процес.

Петиційна практика Німеччини свідчить про великий поріг мінімальної кількості голосів, які знижують мотивацію громадян здійснювати як подання, так і підтримку петицій. Безумовно, існують дискусійні платформи, які допомагають поширювати інформацію про петиції, однак, цього не достатньо, щоб підвищувати їх результативність. Вже після 2010 року і по сей день, в Комітеті з розгляду петиції функціонує 28 працівників, оскільки ефективність діяльності цього органу виявилась досить низькою [45, с. 87].

Враховуючи наведене, для України досвід Німеччини цікавий в тому, щоб теж заохочувати ініціативу для гуртового подання петицій, тому що це дасть можливість збільшити коло охоплення, ступінь поширення інформації, а що головне – збере одностумців навколо тематики, яка їх цікавить, що в результаті сформує можливість спільно вирішувати та здійснювати моніторинг проблеми в майбутньому.

В такій країні як Великобританії, яка, до речі, з 31 січня 2020 року офіційно не є членом ЄС – розглядатися парламентом петиції почали пізно, лише у 2011 році, тому що складність законодавчої бази та пошуки шляхів інтегрування ІКТ в процесуальну діяльність парламенту ще у 2006 році було оцінено негативним чином, внаслідок чого робота система і портал петицій, який існував – було закрито.

Вже з 2015 року було запущено єдиний портал петицій до Палати Общин та Уряду, який обслуговує Комітет з питань петицій [51]. До цього органу входять 11 членів, основною метою яких є допомога авторам вдосконалювати та просувати контент на порталі та здійснювати інформування щодо того, як просуваються звернення.

У Великій Британії, відповідно до регламентних правил, передбачено, що необхідно набрати 100 тисяч підписантів для того, щоб обговорювати е-петицію на парламентських дебатах. Проте, слід відмітити: якщо питання, яке окреслюється в петиції отримало понад 100 тисяч підписів, то як показує практика, в останній час такі петиції обговорюються відразу в парламенті, без винесення на парламентські дебати [45, с. 88].

Яскравий приклад «чутливості» петицій до суспільно-політичних вібрацій була петиція від 2019 року, яка набрала аж 6 мільйонів підписів за місяць. Ця петиція стосувалася якраз актуального на той час питання – виходу з ЄС. Громадяни активно голосували за те, щоб Великобританія залишилася в ЄС. Активність була такою великою, що сайт просто перестав функціонувати. Комітетом було анонсовано дебати, проте, це не змінило рішення, щоб Великобританія залишилася в ЄС [52].

Наступним прикладом послугує така країна як Естонія, в якій також є можливість подавати електронні петиції онлайн через відповідну платформу, яка функціонувала в тестовому режимі ще у 2013 році [53]. А вже у 2014 році, на законодавчому рівні у громадян було право надсилати колективні звернення до парламенту Естонії, проте, такі звернення можуть подаватися громадянами, які досягли 16 років. В свою чергу, щоб подати клопотання до парламенту, необхідно зібрати не менше ніж 1000 підписів. Станом на 2019 рік (за останніми даними у відкритих джерелах), було подано 35 петицій для розгляду в парламент, 4 з яких узаконили [53]. Особливість системи петицій Естонії полягає в тому, що перед тим, як починати збирати підписи, кожна тема ґрунтовно обговорюється за допомогою дискусійних груп на базі платформи та які можуть змінюватися під час дискусій, тим самим, отримувати декілька співавторів. Тільки після повноцінного циклу доробок починається голосування. За рахунок

такого ґрунтового опрацювання петицій на підготовчому етапі дає змогу забезпечити ефективність звернень на високому рівні, в тому числі об'єднувати петиції за схожими темами, а також гуртувати коло однодумців з розглядуваних питань. Така практика здатна підвищити якість електронних петицій і в Україні [45, с. 89].

Узагальнюючи досвід петиційних платформ Європи, вважаємо за потрібне охарактеризувати перший проєкт, який існував – «Європетиції» (EuroPetitions) [54], мета якого полягала у тому, щоб запуснути пілотний проєкт строком на 2 роки, об'єднавши петиційні зусилля громадян ЄС за 5 країнами в частині е-звернень до Європарламенту. Задача проєкту – забезпечити функціонування єдиної платформи ЄС, в основу якої входить інноваційний додаток Web 2.0, який дає можливість авторам створювати петиції та отримувати підтримку підписників з різних держав-членів ЄС [54].

Звіт результативності оцінювання імплементації цього проєкту показав позитивний характер досягнення, а саме: 1) дистанція серед населення країн учасниць та Європарламенту зменшилася; 2) автори об'єдналися навколо петиції однодумців та сформували дискусійні майданчики; 3) здійснювати збір підписів стало простіше; 4) час відповіді на петиції було скорочено.

Отже, цим проєктом було продемонстровано успішну практику, завдяки якій було об'єднано зусилля європейців в намаганні спільно розв'язувати питання.

Незважаючи на позитивні досягнення проєкту, Європарламентом не було виявлено значного інтересу його продовжувати. У зв'язку з цим, його замінила інша платформа, яка було запущена Єврокомісією у 2017 році під назвою «Ініціативи громадян Європи» [55]. Ця платформа демонструвала демократичний інструмент участі, за яким громадянам ЄС дозволялось пропонувати законодавчі ініціативи у сфері охорони навколишнього середовища, сільського господарства, енергетики,

торгівлі та транспорту. Для таких ініціатив потрібно було лише знайти сім однодумців в різних країнах ЄС, якими досягнуто повноліття, після чого петиція має зібрати 1 мільйон підписів. Якщо збір підписів закінчився успішно, Європейською Комісією вирішується, втілювати ініціативу в життя чи ні.

3. Електронні петиції до Уряду.

Найуспішніша практика функціонування електронних петицій до уряду вважається у Великобританії, в якій у 2006 році працювала петиційна платформа, заснована урядом Тоні Блера. За цією платформою, петиції, які досягали необхідної кількості голосів, направлялися до відповідних департаментів Кабінету міністрів. Протягом шести місяців функціонування, ця система дала можливість подати 2,860 петицій та зібрати більше ніж 1 мільйон підписів [51]. Вже у 2010 році, після приходу нової влади, ця платформа припинила своє функціонування. Як вже було зазначено вище, з 2015 року було запущено єдиний портал петицій до Палати Общин та Уряду, який обслуговує Комітет з питань петицій. Власне кажучи, якщо петиції до парламенту мають відношення в більшій мірі до законодавчих ініціатив, то звернення до Кабінету Міністрів більш схильні до питань зовнішньої політики, цін на пальне, тарифи, тощо. Це, до речі, ще одна ініціатива, яку можна було б досить успішно адаптувати Україні, щоб покращити ефективність процесу та спростити процедуру для населення.

4. Електронні петиції до органів місцевого самоврядування.

На відміну від електронних петицій до президента, парламенту та уряду, ті, що адресуються органам місцевого самоврядування (далі – ОМС), вважаються найбільш дієвими, результативними та мають відношення до питань, які турбують населення більш за все, зокрема: дороги, інфраструктура, місцеві податки, діяльність закладів охорони здоров'я та освіти.

Петиції на місцевому рівні є надзвичайно важливими, тому що вони реалізують право громадян брати участь під час створення регіональної політики та порядку денного.

Петиції до ОМС також забезпечують виконання основоположних принципів сучасного урядування та електронної демократії, тому що усі процеси здійснюються субсидіарно, залучаючи громадян у процес, за яким приймаються рішення, відкрито та публічно, за рахунок максимальної взаємодії з місцевою владою та тільки у юридичному полі [50, с. 38].

В плані подання електронних петицій до ОМС, Великобританія була першою країною, яка дала змогу власним громадянам адресувати електронні петиції до Лондонського муніципалітету Кінгстон та міської ради Бристоля. Така ініціатива була запущена Національним проєктом розвитку електронної демократії місцевого рівня у 2005 році, яка почала користуватися всім спектром електронних інструментів, які були в доступі (форуми, дискусійні панелі, тощо). ОМС використовували ідентичну платформу, яка існує в Шотландському парламенті (ePetitioner) і надавали відповідь за будь-якою петицією до ОМС [45, с. 90].

Розглядаючи петиційний досвід на місцевому рівні, такими експертами як Марк Сей (спеціаліст з демократизації Кінгстона) [56], зазначалось про те, що необхідно запроваджувати більше консультацій та просвітницьких компаній. Рівень свідомості ініціатора петиції повинен бути високим, щоб було розуміння, наскільки реалістичний контент його звернення. Аналогічна ситуація з підписниками – вони інколи масово голосують за ті петиції, які наповнені жартівливою інформацією, в той час, коли петиції з досить серйозними темами звернення набирають мінімум голосів. Також, як наголошувалось цим спеціалістом, не потрібно списувати з рахунків момент того, що на сайтах ОМС доволі часто не подається чітка інформація стосовно

процесу створення петицій, що в результаті призводить до виникаючих процесуальних помилок [56].

Щоб електронні петиції ефективно працювали на місцевому рівні, необхідно забезпечувати належне виконання таких умов:

1) ключову роль повинні виконувати ті, хто в цьому зацікавлений (депутати, державні службовці, громадські організації, ініціатори петицій, тощо);

2) повинен бути ефективний механізм, відповідно до якого надаються відповіді на петиції [50, с. 38].

Не менш важливою є законодавча база, яка має сприяти тому, щоб місцева влада співпрацювала з ініціаторами петицій та яка буде ефективно розглядати усі клопотання, які подаються. Також на рівні закону мають бути врегульовані наступні питання: 1) види петицій, які приймають до розгляду та які публікуються; 2) яка саме петиція може бути легітимна, а яка повинна відхилитися; 3) які теми можуть приймати до розгляду; 4) можливість здійснення апеляції або повторної подачі, після того як петицію було доповнено чи змінено [50, с. 39].

Тож, досвід Великобританії свідчить, що успіх електронних петицій на пряму залежить від того, наскільки збалансований політичний курс країни та законодавство. Важливо, щоб процеси здійснювалися узгоджено та згідно до плану дій, які пропонуються владою. Тільки при такому сценарію можливо досягти сталий розвиток, який дозволить системі електронних петицій на місцевому рівні працювати автоматично по завершенню стадії імплементації.

Завершивши характеристику зарубіжного досвіду функціонування електронних петицій, вважаємо за можливе виокремити ключові аспекти, які можуть посприяти подальшому удосконаленню нормативно-правового забезпечення та реалізації електронних петицій в Україні, а саме:

1) запровадити інтернет-платформу, яка б спеціалізувалась виключно на розгляді електронних петицій, питання яких спрямовані на зміну державної політики, що дозволить ефективно впливати на усі ключові сфери країни з позитивної сторони;

2) сформувати спеціальний петиційний комітет, який би звітував про статус електронних петицій, адміністрував сайти відповідних органів, до яких адресуються електронні петиції, проводив консультації авторам петицій як на державному, так на місцевому рівнях;

3) об'єднати петиційні платформи Президента, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України за зразком Великобританії. Таке об'єднання дозволить підвищити результативність петицій, тому що законодавча та виконавча гілки влади будуть спільними зусиллями вирішувати адресовані проблеми, а громадяни не будуть плутати рівні повноважень та адресати звернень;

4) заохочувати ініціативи для гуртового подання електронних петицій, що в результаті збільшить коло охоплення, ступінь поширення інформації, а що головне – збере одностумців навколо тематики, яка їх цікавить, тим самим буде сформована можливість спільно вирішувати та здійснювати моніторинг проблеми в майбутньому;

5) реалізувати дискусійні групи, які дозволять ґрунтовно опрацьовувати електронні петиції перед тим як їх створювати, що в результаті забезпечить ефективність звернень на високому рівні та в цілому підвищить якість їх змістовного наповнення [57, с. 26-27].

Підсумовуючи наведене вище, робимо висновок про те, запровадження електронних петицій – це дуже важливий сучасний тренд, який охоплює більшу частину демократичних країн. Усі країни об'єднує одна спільна ознака – усвідомлення неймовірної сили та значення мережі Інтернет в частині взаємодії між органами влади та громадськістю.

Електронні петиції в багатьох провідних країнах світу та членів-держав ЄС є фундаментальним правом. Електронні петиції в таких країнах виступають дуже дієвим інструментом, який взаємодіє на рівні президента, парламенту, уряду та органів місцевого самоврядування та які демонструють, що голос має вагоме значення.

Враховуючи те, що електронні петиції, з точки зору глобального характеру є відносно новим явищем, вони по сей день змінюються та удосконалюються як на процесуальному, так і на законодавчому рівні.

Цінність електронних петицій в провідних країнах світу та членів-держав ЄС полягає у тому, що громадяни мають змогу реалізувати своє право, приймаючи участь в процесі прийняття рішень державного та місцевого рівня. Голос кожного може бути почуто та підтримано іншими.

3.2. Проблеми функціонування інституту електронних петицій в Україні та шляхи їх вирішення

Посилені інтеграційні процеси, які відбуваються – актуалізують проблему створення механізму, що спрямовано на взаємодію громадянського суспільства та влади. Інститут електронних петицій, який безпосередньо впливає на таку взаємодію, м'яко кажучи, не був виправданий в повній мірі ні громадянами, ні самими органами влади, саме тому виникає потреба виявити актуальні проблеми, які з'явилися з моменту функціонування цього інституту і залишились по сей день, а також запропонувати перспективні напрями удосконалення в зазначеному питанні.

Як вже було визначено, лідером по поданню електронних петицій є Президент України. Громадяни в перший рік активно включилися у новий спосіб комунікації. І саме на сайті Президента відбулася перша хвиля електронних звернень, тематика яких була і є сьогодні дуже

різноманітною. В той же час, вже тоді, в 2015 році експертами, враховуючи світові тенденції, було наголошено на тому, що кількість тем, які є нагальними та важливими для суспільства, що охоплюють ключові проблеми в сучасній Україні – було вичерпано після 10 тисяч електронних петицій. З кожним подальшим роком, активність подання електронних петицій значно зменшилася.

Політолог О. Радчук вважає: «після того як кількість електронних петицій до глави держави сягнула більше 10 тис., сайт просто перетворився на своєрідний форум, де можна висловити свої думки з будь-якого приводу» [58, с. 41].

Частиною експертів було дещо перебільшено наші реалії, наголошуючи на тому, що основним фактором спаду були не стільки світові тенденції, скільки суб'єктивність сприйняття представниками влади електронних петицій. Наприклад, одним із ініціаторів законопроекту щодо впровадження електронних петицій І. Курусом було зазначено наступне: «в нинішньому вигляді наша електронна петиція – це профанація, а не дієвий механізм взаємодії влади і громадян» [58, с. 41]. Причини цьому досить банальні – відсутня політична воля вищим керівництвом країни та недосконале чинне законодавство. За словами цього ж експерта, «під час прийняття чинного зараз Закону фактично нівелювали розроблену ініціаторами процедуру реагування на петицію, залишивши тільки поняття відповісти на петицію» [58, с. 41].

На думку І. Куруса: «чиновники, що відповідальні за роботу з петиціями, незадовільно працюють у цьому напрямі. І це призводить до зневіри громадян в ефективність такого інструменту демократії як петиції, а відтак громадяни шукають інших засобів достукатися до влади» [58, с. 42].

Однак, найбільшою проблемою, на нашу думку та і взагалі більшості є те, що наше суспільство виявилось недостатньо готовим,

щоб використовувати інструмент електронних петицій через нерозуміння і в принципі незнання механізму роботи державних органів влади. Після того, як було запущено систему електронних звернень, експертами наголошувалося на тому, що необхідно дотримуватися вимог в процесі складання петиції, з метою досягти конкретного результату. Водночас, заклики експертів ніхто не почув, внаслідок чого – електронна петиція як інструмент комунікації показав себе вкрай неефективно.

Переходячи безпосередньо до виявлення конкретних проблем та недоліків функціонування такого інституту як електронні петиції, слід вказати на основні аспекти, які перешкоджали і перешкоджають сьогодні дієво та ефективно використовувати цю систему взаємодії між громадянами та владою, а саме:

- недосконале чинне законодавство;
- відсутня адекватна реакція органів державної влади та органів місцевого самоврядування на електронні петиції громадян;
- освіченість більшості громадян в роботі органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вкрай низькою;
- відсутня культура ініціювання електронних петицій;
- технічна робота порталів електронних петицій час від часу працює неефективно [59, с. 82] тощо.

Власне кажучи, якщо говорити за конкретні недоліки функціонування інституту електронних петицій, то по-перше, необхідно вказати на момент ідентифікації авторів петиції чи осіб, які її підтримують. Згадаємо, що для подання електронної петиції необхідно вказати «прізвище, ім'я, по батькові автора (ініціатора) електронної петиції, адресу електронної пошти» [11] (Закон України «Про звернення громадян»). Більше ніяких відомостей, які можуть відноситися до персональних даних, не передбачено, в тому числі і електронного цифрового підпису. Тобто, через це можуть виникати ситуації, коли

особа не від свого імені подає електронну петицію, в тому числі це має відношення до осіб, які мають бажання підтримати електронну петицію [60, с. 75]. Для вирішення зазначеного недоліку, вважаємо, що доцільно було б передбачити, як в більшості керівних країн – аутентифікацію авторів електронних петицій та осіб, які її підтримують через відповідну систему, куди будуть вноситися персональні захищені дані осіб.

З вказаного недоліку функціонування електронних петицій випливає інший, який полягає в тому, що одні і ті ж особи можуть неодноразово голосувати, використовуючи різний електронний адрес [60, с. 74].

Іншим недоліком можна вважати той факт, що Законом України «Про звернення громадян» передбачено надання обов'язкової відповіді на електронну петицію, однак, виконання обіцянок, що викладені адресатом у відповіді, відносяться до сфери зобов'язань політичного спрямування, а не юридичного, що породжує певні складності та колізії [60, с. 75].

Безумовно, з часом веб-портали, на яких подаються електронні петиції оновлюють, модернізують, але по сей день залишаються проблеми технічної роботи, через які можна годинами, а то і днями ініціювати власну електронну петицію чи поставити підпис [60, с. 75]. Такий неприємний момент може призводити до появи сумнівів у громадян щодо прозорості та ефективності роботи навіть не стільки веб-порталу, а самої ідеї у створенні та поданні електронної петиції.

Не можна оминати увагою і проблемні питання, які обмежують осіб у їх праві на звернення під час подачі та розгляду електронних петицій. Основним чинником цього є деякі прогалини законодавства, зокрема:

– нічого не вказується за осіб, які мають обмежені можливості, адже вони теж нарівні з іншими вправі подавати електронні петиції. Наприклад, якщо особа глуха чи сліпа, то для неї необхідно теж

передбачити усі види інформації за тією формою, яка є прийнятною для такої особи;

– в Законі України «Про звернення громадян» вказується, що наявність електронної пошти є обов'язком особи. Вважаємо таку вказівку некоректною, оскільки наявність або ж відсутність електронної пошти – це право особи, аж ніяк не обов'язок [61, с. 100].

Інші проблемні питання стосуються «досвіду» користування подібним сервісом, які мають місце бути за п'ять років його існування. Так, першим моментом є хаотичність, яка проявляється наступним чином. Одна сторінка розміщує 20 електронних петицій, якщо в приклад взяти сайт Президента України, то таких сторінок на даний момент 2637. Справа у тому, що рядок пошуку здійснюється зі слів по заголовку, а не по тексту, що було б набагато простіше. В тому числі немає розподілу петицій по каталогам (сферам), що також спростило б їх пошук.

Також в розділі сайту електронних петицій є ознаки, які прямо порушують конфіденційність та персональні дані підписантів. Мається на увазі, що після кожної петиції вказується перелік осіб, які проголосували за ту чи іншу петицію. Відмітимо, що під час реєстрації на сайті, ніяких повідомлень про подібне оприлюднення немає.

Інший момент, який викликає питання – існування так званих «тролінгових електронних петицій». До таких петицій зазвичай приписують різноманітні петиції жартівливого змісту, які створюють виключно заради забави.

Останнім несприятливим моментом в означеній категорії питань можна вважати те, що значна кількість петицій схожа за змістовним наповненням, тим самим голоси за подібні електронні петиції розсіюються і як наслідок – необхідна кількість підписів не збирається.

Звертаючи увагу на деякі проблемні питання електронних петицій до органів місцевого самоврядування, слід згадати, що електронну петицію можна подавати як через відповідний сайт органу місцевого

самоврядування, так і через сайт будь-якої громадської організації. Проблема в тому, що чинне законодавство України дає можливість створити відповідний інструментарій будь-якій громадській організації, не дивлячись на те, що ніякого механізму, який би контролював такий процес не передбачено. Подібне може призводити до появи таких ситуацій, коли інститут електронних петицій можуть використовувати у власних політичних чи службових інтересах незаконного характеру [61, с. 102].

Також розповсюдженою є проблема, коли створюються електронні петиції, які не відносяться до компетенції органів місцевого самоврядування [61, с. 103]. В цьому аспекті варто було б передбачити нормативні правила щодо автоматичної переадресації таких петицій до компетентного органу місцевого самоврядування [62, с. 78].

Не менш важлива проблема полягає у характері відповіді на електронні петиції місцевого рівня [61, с. 104]. Якщо порівнювати відповіді на електронні петиції органів державної влади, то вони більш менш є прийнятними. Що стосується відповідей на місцеві електронні петиції, то в цьому досить поширена практика, коли компетентні органи застосовують відсилку на майбутній розгляд питань, що окреслюється в таких петиціях, а не викладають аргументовану відповідь стосовно плану дій, який необхідно здійснити.

Отже, враховуючи виявлений спектр проблемних питань щодо функціонування електронних петицій як на державному, так і місцевому рівні, необхідно запропонувати шляхи їх вирішення та сформулювати відповідні напрями удосконалення в подальшій реалізації цього інституту.

1. Сформулювати єдиний веб-портал для всіх електронних петицій, щоб уникати випадків, коли громадяни створюють електронні петиції на сайті того чи іншого органу, не розуміючи їх повноважень та компетенції.

2. Кардинально змінити інтерфейс та механізм сортування інформації веб-порталу електронних петицій, щоб покращити сприйняття системи та спростити навігацію по сайту. Для цього потрібно: а) запровадити короткий ролик з інструкцією, як працює сайт; б) об'єднувати схожі петиції, якщо їх вимоги близькі за змістовним наповненням; в) окремо запровадити інструменти для деяких категорій громадян з обмеженими можливостями (аудіо файли, масштаб шрифту, підпис під зображенням, озвучення тексту на екрані, кольорові графіки для підписів, тощо) [63, с. 37].

3. Створити механізм, який дозволить обмінюватися інформацією між авторами електронних петицій та органами влади. Сервіс електронних петицій, що існує сьогодні не дає підписантам технічно реалізувати можливість контактувати між собою. Необхідно реалізувати спеціальну платформу у форматі чату, де зареєстровані користувачі зможуть обмінюватися своїми думками по тій чи іншій електронній петиції. Безумовно, такий формат потребує модерування, конкретні правила та відповідальність у разі використання нецензурної лексики, образ, тощо. З іншої сторони, це змога оцінювати «життєздатність» електронних петицій та інтерес громадян з різних актуальних питань, які в них викладаються. Більш того, якщо підв'язати цю платформу до соціальних мереж – це дозволить поширювати електронні петиції серед величезної кількості користувачів та швидше зібрати необхідну кількість підписів, щоб отримати відповідь на питання, яке хвилює багатьох громадян. Як показує практика, люди більш охоче підписують ті петиції, які є популярними і вже мають багато підписів, а соціальні мережі в цьому плані, на сьогоднішній день – найкращий інструмент для подібного інформування.

4. Сформувати спеціальний комітет або координаційний центр, що буде обробляти електронні петиції. Перевагою формування такого комітету (центру) буде те, що він дозволить орієнтувати громадян

стосовно того, кому конкретно подавати запит, що в результаті значно зменшить кількість дублювання електронних петицій.

5. Передбачити додаткові критерії прийнятності електронних петицій під час їх опублікування. На даний момент передбачаються мінімальні вимоги, відтак, публікується практично кожний запит, через це і виникають тролінгові петиції (про що вже було сказано). Тобто, слід запровадити більш суворі критерії прийнятності згідно до міжнародної практики, тим самим здійснювати перевірку перед тим, як публікувати запит на предмет того, чи відповідає він суспільним інтересам.

6. Забезпечити проведення навчання для громадян та органів влади. Державою мають бути передбачені заходи просвітницького та навчального спрямування в частині користування цим інструментом.

7. Розглянути можливість створення абсолютно нового Закону України «Про електронні петиції», в якому будуть закріплені норми, за допомогою яких регулюватиметься процес подачі та розгляду електронних петицій, який чітко встановлюватиме тематику електронних петицій, що належатиме до компетенції органів державної влади та органів місцевого самоврядування та який в цілому дозволить сервісу електронних петицій в повній мірі реалізувати свої функції.

8. Окрім нового Закону, додатково прийняти підзаконні нормативно-правові акти, за якими буде передбачено удосконалення процесу подання та розгляду електронних петицій на державному та місцевому рівнях, які забезпечать належне функціонування електронних інформаційних ресурсів органів влади, а також встановлюватимуть перелік вимог і фільтрів до контенту електронних петицій, аби уникати внесення аналогічних за змістом пропозицій.

На нашу думку, визначені вище пропозиції та напрями удосконалення законодавства беззаперечно повинні покращити функціонування інституту електронних петицій.

Таким чином, завершуючи представлений підрозділ дослідження, слід констатувати, що в сучасних реаліях електронні петиції, без сумніву, виступають дієвим інструментом для прояву демократії, проте не без того, що у них на законодавчому рівні є багато недоліків та прогалин, які необхідно усувати. І навіть незважаючи на те, що пройшло вже п'ять років як запроваджено цей сервіс, простір для його удосконалення залишається відкритим, а відповідні зміни не повинні на себе чекати.

ВИСНОВКИ

На основі теоретичних напрацювань та чинного законодавства України було розглянуто практичні аспекти реалізації електронної петиції як механізму комунікації держави та суспільства на державному та місцевому рівнях, а також визначено проблемні питання та запропоновано перспективні напрями розвитку цього інституту, враховуючи зарубіжний досвід. Одержані в процесі дослідження результати підтверджують виконання поставленої мети та вирішення задач і дають можливість сформулювати наступні висновки:

1. Становлення та розвиток права щодо участі в управлінні державними справами та на петицію має значний історичний відбиток в Україні.

В Україні електронна петиція одержала своє закріплення на законодавчому рівні у 2015 році. Електронна петиція – це самостійне право, яке є однією з форм реалізації права щодо участі в управлінні державними справами та актом волевиявлення громадян. Електронна петиція за своїм змістом є ініціативою, яка подається у формі нормативно-правового акту стосовно вирішення того чи іншого суспільно-політичного питання, що має державне або місцеве значення та за наслідками правового характеру може набувати форму народної правотворчої ініціативи.

2. Народна правотворча ініціатива визначається як основоположна форма реалізації електронної петиції, враховуючи те, наскільки значущі правові наслідки, які нею спричиняються.

Інститут народної правотворчої ініціативи, без перебільшення, дуже перспективний інструмент безпосередньої демократії для впровадження. Враховуючи минулий, невдалий досвід реалізації результатів за підсумками проведеного всеукраїнського референдуму та відсутнє належне нормативно-правове регулювання народної

правотворчої ініціативи, на сьогодні подібний інструмент, на жаль, активно не використовується.

Встановлено, якщо внести відповідні зміни до Конституції України стосовно функціонування народної правотворчої ініціативи, а також розробити і прийняти відповідні нормативно-правові акти в частині процедурних моментів подання і розгляду електронної петиції із такої ініціативою – це безсумнівно буде сприяти тому, щоб використовувати цей ефективний інструмент прямої демократії. Серед іншого, якщо завдяки народної правотворчої ініціативи приймати нормативні акти – це тільки зміцнить діалог між органами влади і громадськістю та в цілому довіра громадян до владних органів буде збільшена.

3. Реалізація електронних петицій до органів державної влади (Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України) – це надзвичайно важливий інструмент для прояву електронної демократії, спосіб впливу, щоб приймати рішення та забезпечувати право щодо участі в управлінні державними справами.

Електронні петиції створюють порядок денний та мають вплив на подальші зміни в нашій країні. Як показав статистичний аналіз по кількості зареєстрованих електронних петицій, найбільшу активність громадяни демонструють до Президента України, звертаючись з різними питаннями. На нашу думку, це може свідчити про те, що за розумінням громадян України – Президент як глава держави є верховною силою, гарантом прав та свобод та в цілому може здійснювати вплив практично на всі процеси державотворення.

Аргументовано, що нормативно-правове регулювання під час реалізації електронних петицій до Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України необхідно удосконалювати в частині:

– забезпечення участі ініціатора петиції;

- способів, за якими можна ідентифікувати автора електронної петиції та осіб, які є підписантами;
- виключення норм щодо додаткових умов, які направлені до громадських об'єднань, якими здійснюється збір підписів в підтримку електронних петицій через веб-сайт.

Окремо потребує удосконалення і відповідальність за ненадання відповіді на електронну петицію або ж, якщо відповідь була надана з порушенням строків чи не по суті.

Загалом, слід додати, що окрім удосконалення нормативно-правового регулювання інституту електронних петицій, багато що залежить від активності громадян та їх правової свідомості, яка тільки набирає обертів.

4. Електронна петиція як форма реалізації права щодо участі в управлінні місцевими справами, враховуючи її низьку інформаційну підтримку, відсутність прозорості діяльності органів місцевого самоврядування протягом останніх років, призводить до того, що тільки незначний відсоток електронних петицій реально має свою підтримку органами місцевого самоврядування. Яскравий приклад тому є статистика поданих електронних петицій за 2016-2020 роки у місті Херсон. Більш того, в переважній більшості інших міст ситуація не дуже відрізняється. Серед іншого, було встановлено, що не всі органи місцевого самоврядування мають зацікавленість в тому, щоб популяризувати сервіс електронних петицій. Частіше за все – це справа громадських активістів та небайдужих жителів. Однак, важко переоцінити зміни, які відбулися на шляху до скріплення взаємодії громадянського суспільства та органів місцевого самоврядування завдяки тому, що використовується така форма реалізації права щодо участі в управлінні місцевими справами як електронна петиція. На сьогоднішній день, органи місцевого самоврядування, так чи інакше, але змушені прислуховуватися до потреб жителів міст.

В той же час, визначено, що дієвість та ефективність такого інструменту як електронні петиції залежить тільки від їх реалізації органами місцевого самоврядування. Завдяки такій реалізації збільшується рівень довіри та поліпшується контакт з громадськістю, що в подальшому, якби це «голосно» не звучало, відобразатиметься на піднесенні усїєї України.

В цілому, нормативно-правове забезпечення електронних петицій на місцевому рівні має свої позитивні моменти та певні недоліки. Статути територіальних громад повинні оновлюватися загальними нормами стосовно електронних петицій, з врахуванням того, що електронні петиції – це важливий інструмент місцевої демократії.

5. Запровадження електронних петицій – це дуже важливий сучасний тренд, який охоплює більшу частину демократичних країн. Усі країни об'єднує одна спільна ознака – усвідомлення неймовірної сили та значення мережі Інтернет в частині взаємодії між органами влади та громадськістю.

Електронні петиції в багатьох провідних країн світу та членів-держав ЄС є фундаментальним правом, які виступають дуже дієвим інструментом, що взаємодіє на рівні президента, парламенту, уряду та органів місцевого самоврядування та які демонструють, що голос має вагоме значення.

Враховуючи те, що електронні петиції, з точки зору глобального характеру є відносно новим явищем, вони по сей день змінюються та удосконалюються як на процесуальному, так і на законодавчому рівні.

Цінність електронних петицій в провідних країнах світу та членів-держав ЄС полягає у тому, що громадяни мають змогу реалізувати своє право, приймаючи участь в процесі прийняття рішень державного та місцевого рівня. Голос кожного може бути почуто та підтримано іншими.

Обґрунтувавши зарубіжний досвід функціонування електронних петицій, було виокремлено ключові аспекти, які можуть посприяти подальшому удосконаленню нормативно-правового забезпечення та реалізації електронних петицій в Україні, а саме:

- запровадити інтернет-платформу, яка б спеціалізувалась виключно на розгляді електронних петицій, питання яких спрямовані на зміну державної політики, що дозволить ефективно впливати на усі ключові сфери країни з позитивної сторони;

- сформувати спеціальний петиційний комітет, який би звітував про статус електронних петицій, адміністрував сайти відповідних органів, до яких адресуються електронні петиції, проводив консультації авторам петицій як на державному, так на місцевому рівнях;

- об'єднати петиційні платформи Президента, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України за зразком Великобританії. Таке об'єднання дозволить підвищити результативність петицій, тому що законодавча та виконавча гілки влади будуть спільними зусиллями вирішувати адресовані проблеми, а громадяни не будуть плутати рівні повноважень та адресати звернень;

- заохочувати ініціативи для гуртового подання електронних петицій, що в результаті збільшить коло охоплення, ступінь поширення інформації, а що головне – збере односторонців навколо тематики, яка їх цікавить, тим самим буде сформована можливість спільно вирішувати та здійснювати моніторинг проблеми в майбутньому;

- реалізувати дискусійні групи, які дозволять ґрунтовно опрацьовувати електронні петиції перед тим як їх створювати, що в результаті забезпечить ефективність звернень на високому рівні та в цілому підвищить якість їх змістовного наповнення.

6. В сучасних реаліях електронні петиції, без сумніву, виступають дієвим інструментом для прояву демократії, проте не без того, що під час функціонування цього інституту на законодавчому рівні існує багато

проблем та недоліків, серед яких, в узагальненому вигляді було виокремлено наступні:

- недосконале чинне законодавство;
- відсутня адекватна реакція органів державної влади та органів місцевого самоврядування на електронні петиції громадян;
- освіченість більшості громадян в роботі органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вкрай низькою;
- відсутня культура ініціювання електронних петицій;
- технічна робота порталів електронних петицій час від часу працює неефективно;
- проблемні моменти, які стосуються користування сервісом електронних петицій.

Проаналізувавши окреслений спектр проблемних питань щодо функціонування електронних петицій було запропоновано шляхи їх вирішення та сформульовано відповідні напрями удосконалення в подальшій реалізації цього інституту, зокрема:

- сформувати єдиний веб-портал для всіх електронних петицій, щоб уникати випадків, коли громадяни створюють електронні петиції на сайті того чи іншого органу, не розуміючи їх повноважень та компетенції;
- кардинально змінити інтерфейс та механізм сортування інформації веб-порталу електронних петицій, щоб покращити сприйняття системи та спростити навігацію по сайту;
- створити механізм, який дозволить обмінюватися інформацією між авторами електронних петицій та органами влади.
- сформувати спеціальний комітет або координаційний центр, що буде обробляти електронні петиції;
- передбачити додаткові критерії прийнятності електронних петицій під час їх опублікування;
- забезпечити проведення навчання для громадян та органів влади;

– розглянути можливість створення абсолютно нового Закону України «Про електронні петиції», в якому будуть закріплені норми, за допомогою яких регулюватиметься процес подачі та розгляду електронних петицій, який чітко встановлюватиме тематику електронних петицій, що належатиме до компетенції органів державної влади та органів місцевого самоврядування та який в цілому дозволить сервісу електронних петицій в повній мірі реалізувати свої функції.

– окрім нового Закону, додатково прийняти підзаконні нормативно-правові акти, за якими буде передбачено удосконалення процесу подання та розгляду електронних петицій на державному та місцевому рівнях, які забезпечать належне функціонування електронних інформаційних ресурсів органів влади, а також встановлюватимуть перелік вимог і фільтрів до контенту електронних петицій, аби уникати внесення аналогічних за змістом пропозицій.

Загалом, слід додати, що незважаючи на пройдений п'ятирічний етап роботи цього сервісу, зазначені пропозиції та напрями удосконалення законодавства беззаперечно повинні покращити функціонування інституту електронних петицій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ємельянова А.Г. Виникнення та розвиток права на участь в управлінні державними справами на теренах України. *Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Актуальні проблеми сучасного економікогуманітарного дискурсу в Україні»* (м. Кривий Ріг, 28 квітня 2017 року). Кривий Ріг: Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, 2017. С. 168–171.
2. Грабильніков А.В. Конституційне право на участь в управлінні державними справами: проблеми теорії і практик: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук.: спец. 12.00.02. Київ, 2005. 17 с.
3. Історія держави і права України: Підруч. для юрид. вищих навч. закладів і фак.: У 2 ч. / За ред. акад. Академії правових наук України А.Й. Рогожина. Ін Юре. Київ, 1996. Ч. 1. 367 с.
4. Грушевський М. Ілюстрована історія України. Наук. Думка. Київ, 1992. 544 с.
5. Конституція Пилипа Орлика 1710 року / [Електронний ресурс]. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html> (дата звернення: 22.09.2020).
6. Конституція Української Народної Республіки: Закон від 29 квітня 1918 року / [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18#Text> (дата звернення: 22.09.2020).
7. Конституція Української Радянської Соціалістичної Республіки: Закон від 14 березня 1919 року / [Електронний ресурс]. URL: <http://sb7878.ucoz.ru/publ/62-1-0-82> (дата звернення: 22.09.2020).
8. Конституція Української Радянської Соціалістичної Республіки: Закон від 30 січня 1937 року № 888-IX / [Електронний ресурс]. URL:

<http://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1937.html> (дата звернення: 22.09.2020).

9. Конституція Української Радянської Соціалістичної Республіки: Закон від 20 квітня 1978 року № 888-IX / [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09/ed19780420#Text> (дата звернення: 22.09.2020).

10. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР (останні зміни: 01.01.2020) / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

11. Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 року № 393/96-ВР (останні зміни: 01.01.2020) / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. Ст. 256.

12. Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 року № 797-р / Кабінет Міністрів України. *Офіційний вісник Верховної Ради України*. 2017. № 797-р.

13. Про затвердження плану дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд»: у 2018-2020 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 року № 1088-р / Кабінет Міністрів України. *Офіційний вісник Верховної Ради України*. 2018. № 1088-р.

14. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 року № 67-р / Кабінет Міністрів України. *Офіційний вісник Верховної Ради України*. 2018. № 67-р.

15. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [укл. О. Єрошенко]. Донецьк: ТОВ «Глорія Трейд», 2012. 864 с.

16. Online Cambridge Dictionary. [Електронний ресурс]. URL: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/petition> (дата звернення: 22.09.2020).

17. The free dictionary by Farlex. [Електронний ресурс]. URL: <http://legaldictionary.thefreedictionary.com/petition> (дата звернення: 22.09.2020).

18. Кунченко-Харченко В.І., Печерський В.Г., Трубін Ю.Ю. Правознавство. [Електронний ресурс]. URL: https://pidru4niki.com/19530610/pravo/ponyattya_oznaki_prava (дата звернення: 22.09.2020).

19. Козлова Ю.М. Реалізація права народної правотворчої ініціативи за допомогою електронної петиції. *Науково-практичний журнал «Прикарпатський юридичний вісник»*. 2016. № 6(15). С. 44–47.

20. Дахова І.І. Особливості реалізації е-петиції в Україні як інструмент участі в управлінні державними справами. *Український науково-теоретичний часопис «Часопис Київського Університету права»*. 2015. № 3. С. 95–99.

21. Рябченко Р.О., Щербанюк А.В. Народна правотворча ініціатива як перспективний інститут прямої демократії в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3. С. 97–100.

22. Мангуле І. Е-демократія в дії / [Електронний ресурс]. URL: https://www.kogu.ee/wp-content/uploads/2015/10/E-democracy-in-Action_case-studies-from-Estonia-Latvia-Finland_2016.pdf (дата звернення: 22.09.2020).

23. Про підсумки всеукраїнського референдуму 16 квітня 2000 року: Повідомлення Центральної виборчої комісії від 25 квітня 2000 року // База даних «Законодавство України» / [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002359-00#Text> (дата звернення: 22.09.2020).

24. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини: Указ Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015 / Президент України. *Офіційний вісник Верховної Ради України*. 2015. № 501/2015.

25. Про Порядок розгляду електронної петиції, адресованої Президентові України: Указ Президента України від 28 серпня 2015 року № 523/2015 / Президент України. *Офіційний вісник Верховної Ради України*. 2015. № 523/2015.

26. Про деякі питання організації роботи з реєстрації та супроводження електронних петицій, адресованих Верховній Раді України: Розпорядження Голови Верховної Ради України від 28 жовтня 2015 року № 1494 / Голова Верховної Ради України. *Офіційний вісник Верховної Ради України*. 2015. № 1494.

27. Про затвердження Порядку розгляду електронної петиції, адресованої Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету міністрів України від 22 липня 2016 року № 457 / Кабінет Міністрів України. *Офіційний вісник Верховної Ради України*. 2016. № 457.

28. Колесников О. Е-петиції у системі місцевої демократії: досвід обласних центрів України. // Асоціація сприяння самоорганізації населення, 2017 р. [Електронний ресурс]. URL: https://samoorg.com.ua/wp-content/uploads/2017/02/Petitsiyi_gotov-1.pdf (дата звернення: 22.09.2020).

29. Закірова С. Ефективність системи електронних петицій в Україні: аналіз і застереження першого досвіду. *Громадська думка про правотворення: інформаційно-аналітичний бюлетень на базі оперативних матеріалів*. 2016. № 1. С. 63–68.

30. Белікова М.І. До питання про стан реалізації права на петицію: аспекти деліктоздатності. *Всеукраїнська наукова конференція «Людина – суспільство – держава. Права та обов'язки: історія питання та*

сучасний стан» (м. Кривий Ріг, 28 жовтня 2019 року). Кривий Ріг: Донецький юридичний інститут МВС України, 2019. С. 221–224.

31. Ємельянова А.Г. «Е-петиція: бюрократія чи демократія?». Портал liganet / [Електронний ресурс]. URL: <https://blog.liga.net/user/aemelyanova/article/25016> (дата звернення: 22.09.2020).

32. Каблак П.І. Принцип доброго урядування як основа забезпечення права бути почутим у контексті реалізації права на участь в управлінні державними справами. *Вісник Академії правових наук України*. 2016. № 4. С. 20–26.

33. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон УРСР від 7 грудня 1984 року № 2755-VI (останні зміни: 23.07.2020) / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1984. додаток до № 51. Ст. 1122.

34. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР (останні зміни: 23.07.2020) / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. 24. Ст. 170.

35. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI (останні зміни: 03.07.2020) / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. 32. Ст. 314.

36. Решота В.В. Електронна петиція як новий інструмент звернення громадян до органів публічної адміністрації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2015. Вип. 15(1). С. 91–94.

37. Лобойко С., Ємельянова А., Літвінова К. Електронні петиції в Україні: інвентаризація рішень та виконання вимог Закону в містах-обласних центрах. Київ: Центр розвитку інновацій, 2017. 32 с.

38. Про затвердження Положення про електронні петиції: Рішення Дніпровської міської ради від 30 березня 2016 року № 38/5.

[Електронний ресурс]. URL: <https://goo.gl/E488ye> (дата звернення: 22.09.2020).

39. Попова Т.В. Аналіз динаміки розвитку електронної петиції як форми реалізації права на участь в управлінні місцевими справами на прикладі деяких обласних центрів та інших міст України. *Науковий журнал «Вісник Південно-регіонального центру Національної академії правових наук України»*. 2018. №14. С. 58–64.

40. Порядок роботи виконавчих органів міської ради з електронною петицією, адресованою Херсонській міській раді: додаток до статусу територіальної громади м. Херсона, затвердженого рішенням міської ради від 31 серпня 2016 року № 339 / [Електронний ресурс]. URL: https://hgi.org.ua/?ch=r1c1c1_s339-5 (дата звернення: 22.09.2020).

41. Платформа електронної демократії: місцеві петиції / [Електронний ресурс]. URL: <https://petition.e-dem.ua/kherson> (дата звернення: 22.09.2020).

42. Хартія основних прав Європейського Союзу від 7 грудня 2000 року / [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524 (дата звернення: 22.09.2020).

43. Consolidated version of the treaty on the functioning of the European Union / Official Journal of the European Union 26.10.2012, С 326/47. [Електронний ресурс]. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN> (дата звернення: 22.09.2020).

44. Електронна демократія. Рекомендації Ради Європи CM/Res (2009): Міжнародний документ від 18 лютого 2009 року. [Електронний ресурс]. URL: <https://goo.gl/ViWZv9> (дата звернення: 22.09.2020).

45. Гриценко І.В. Аналіз правової регламентації права на петиції у конституціях європейських країн. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Право»*. 2019. № 25. С. 85–93.

46. Котлярчук О., Кварцяна Х. А як у них? Електронні петиції: міжнародний досвід та Україна / [Електронний ресурс]. URL: <https://rada.oporaua.org/analitika/a-iak-u-nykh/8981-a-iak-u-nykh-elektronni-petytsii-mizhnarodnyi-dosvid-ta-ukraina> (дата звернення: 22.09.2020).

47. We the People (petitioning system) / [Електронний ресурс]. URL: <https://petitions.whitehouse.gov/> (дата звернення: 22.09.2020).

48. Ружинський В. Електронні петиції: чому варто повчитись у європейців і американців / [Електронний ресурс]. URL: <https://ua.112.ua/statji/elektronni-petytsii-chomu-varto-povchytysia-u-ievropeitsiv-i-amerykantsiv-268318.html> (дата звернення: 22.09.2020).

49. Парламент Шотландії / [Електронний ресурс]. URL: <https://www.parliament.scot/> (дата звернення: 22.09.2020).

50. Кужман О.М. Практика електронних петицій у встановленні регіонального політичного порядку денного. Грані. 2016. С. 36–39.

51. Find out more about e-petitions / [Електронний ресурс]. URL: <https://www.parliament.uk/get-involved/sign-a-petition/e-petitions/> (дата звернення: 22.09.2020).

52. Cancel Brexit' petition passes 2m signatures on Parliament site / [Електронний ресурс]. URL: <https://www.bbc.com/news/ukpolitics-47652071> (дата звернення: 22.09.2020).

53. Rahvaalgatus.ee, a website that enables to collectively address the Estonian parliament 'Riigikogu' is launched / [Електронний ресурс]. URL: <https://www.kogu.ee/en/rahvaalgatus-ee-a-website-that-enables-to-collectively-address-the-estonian-parliament-riigikogu-is-launched/> (дата звернення: 22.09.2020).

54. Cruickshank P. Final Evaluation Report: eParticipation through Petitioning in Europe / [Електронний ресурс]. URL: https://www.researchgate.net/publication/264681823_Monitoring_and_Evaluation_Report_-_Europetition (дата звернення: 22.09.2020).

55. The European Citizens' Initiative / [Електронний ресурс]. URL: <http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/welcome> (дата звернення: 22.09.2020).
56. Say Mark. e-Petitions: the good and the bad / [Електронний ресурс]. URL: <https://www.theguardian.com/government-computingnetwork/2011/feb/01/epetitions-local-government-scotland-experience01feb11> (дата звернення: 22.09.2020).
57. Нестерович В. Інституційне утворення електронних петицій в Україні в контексті зарубіжного досвіду. *Журнал «Віче»*. 2019. № 19. С. 25–30.
58. Радчук О., Курус І., Заблоцький А. Електронні петиції в Україні: досягнення і проблеми дворічного досвіду. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 7(10). С. 40–47.
59. Бухтатий О.Є. Еволюція українського законодавства про електронні петиції: проблеми і перспективи. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*. 2018. Вип. 2. С. 81–97.
60. Белікова М.І. Електронні петиції: переваги та недоліки. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. 2016. № 7. С. 74–79.
61. Чукут С.А. Тенденції та проблеми впровадження електронної демократії в Україні. Сучасні проблеми управління: виклики інформаційної епохи. *Матеріали VII міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених* (Київ, 2018 р.). К.: НТУУ «КПІ», 2018. 176 с.
62. Кондаков К.Г., Надюк З.О. Удосконалення комплексного механізму державного управління процесом впровадження е-урядування на регіональному рівні. *Аспекти публічного управління*. 2016. Вип. 37(38). С. 76–83.

63. Солодка О.М. Пріоритети удосконалення інституту електронних петицій. *Інформація і право*. 2019. № 3. С. 36–42.